

DECIDE
Summer Clubs
**МИ ВДОМА –
В УКРАЇНІ!**

**ІДЕЇ З ОРГАНІЗАЦІЇ
ЛІТНІХ КЛУБІВ ДЛЯ ДІТЕЙ
В ГРОМАДАХ З ФОКУСОМ
НА ІНТЕГРАЦІЮ ДІТЕЙ-ВПО**

УДК 379.8

Ідеї з організації літніх клубів для дітей в громадах з фокусом на інтеграцію дітей-ВПО: DECIDE Summer Club «Ми вдома – в Україні» / Жабенко Л., Гриньова М., Дробот М., Михайлова Т., Скоропляс Т., Задорожна Є., Гусак А. / за заг. ред. Полторак В., Молчанової Ю. – Швейцарсько-український проєкт DECIDE – «Децентралізація для розвитку демократичної освіти», К., 2022. – 68 с.

ISBN 978-966-137-148-3

Цей poradnik допоможе організаторам літнього відпочинку дітей при закладах освіти зробити літні канікули незабутніми для всіх дітей громади.

Ми розробили зручні інструменти для планування та організації літніх клубів.

У poradniku ви знайдете практичні матеріали щодо психологічної підтримки, безпеки, рухової активності, які стануть у нагоді під час підготовки до проведення активностей з дітьми.

Також у poradniku містяться рекомендації щодо того, які установи та організації зможуть допомогти в організації й проведенні заходів з безпеки для дітей у літній період.

УДК 379.8

Відповідальні за випуск: **Полторак В., Молчанова Ю., Сидоренко Н.**

Видано за кошти міжнародної технічної допомоги. Продаж заборонено.

Видання здійснено за підтримки Швейцарії в рамках впровадження Швейцарсько-українського проєкту DECIDE – «Децентралізація для розвитку демократичної освіти» (www.decide.in.ua).

ISBN 978-966-137-148-3

© Швейцарсько-український проєкт DECIDE – «Децентралізація для розвитку демократичної освіти», 2022

ЗМІСТ

Замість вступу	4
Планування діяльності	5
ОДГ/ОПЛ	6
Психологічна підтримка	6
Безпека	7
Мінна безпека	7
Інформаційна безпека	7
Фізичний розвиток	8
Творчість	8
Стейкхолдери	9
Додаток 1. Календар подій	10
Додаток 2. Конструктор з ОДГ/ОПЛ	11
ДЕНЬ 1. Знайомство. Правила і закон	11
ДЕНЬ 2. Ідентичність	15
ДЕНЬ 3. Права і свободи	17
ДЕНЬ 4. Рівність	20
ДЕНЬ 5. Різноманітність і плюралізм	24
ДЕНЬ 6. Конфлікт	27
ДЕНЬ 7. Відповідальність	31
ДЕНЬ 8. Уряд і політика	33
ДЕНЬ 9. КВЕСТ «Ми вдома – в Україні»	36
ДЕНЬ 10. Медіа, рефлексія	39
Додаток 3. Психологічна підтримка	42
Вправа «Я пишаюся»	42
Вправа «Кривляки»	43
Вправа «Наша ідеальна громада»	44
Вправа «Мрії здійснюються!»	45
Активність «Картина на згадку про DECIDE Summer Club «Ми вдома – в Україні»	46
Додаток 4. Інформаційна безпека	47
Вправа «Моє медіаполе»	47
Вправа «Оце новина!»	48
Додаток 5. Квести	49
Етнографічний квест	49
Історичний квест	58
Додаток 6. Творчість	63
Веселі музики. Знайомство	63
Веселі музики. Вікторина	64
Додаток 7. Як знайти і проаналізувати стейкхолдерів	66

Через повномасштабний наступ РФ на територію України, який розпочався 24 лютого, цього року замість літа, сповненого радісних дитячих усмішок, – «задовга зима».

За даними ООН, понад 7,7 млн українців були змушені покинути свої домівки, рятуючись від збройної агресії. Переважна частина біженців та внутрішньо переміщених осіб – жінки і діти.

Діти не менше, а часом і набагато більше страждають від наслідків війни. Саме тому цього року надзвичайно важливо створити всі умови для того, щоб діти різного віку змогли цікаво та весело провести літні дні, дізнатися більше про свою країну, її історію, культуру та звичаї, краще зрозуміти, як влаштоване життя в громаді, де вони проживають, знайти нових друзів з різних куточків нашої країни. Активне і змістовне дозвілля, психологічна підтримка та широкі можливості для розвитку дітей – головна ідея DECIDE Summer Clubs «Ми вдома – в Україні».

Цей poradnik допоможе організаторам літнього відпочинку дітей при закладах освіти зробити літні канікули незабутніми для всіх дітей громади.

Ми розробили зручні інструменти для планування та організації літніх клубів:

Календар подій допоможе спланувати діяльність дитячого клубу та розподілити час між різноманітними активностями.

Конструктор з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини (ОДГ/ОПЛ) містить добірку навчальних активностей, які допоможуть розвивати в дітей когнітивні, соціальні й емоційні навички, необхідні для соціальної згуртованості, інклюзивності й самореалізації особистостей та спільнот, а отже, компетентності для культури демократії.

У poradniku ви знайдете практичні матеріали щодо психологічної підтримки, безпеки, рухової активності, які стануть у нагоді під час підготовки до проведення активностей з дітьми. Також у poradniku містяться рекомендації щодо того, які установи та організації зможуть допомогти в організації й проведенні заходів з безпеки для дітей у літній період.

ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ

Для того, щоб відпочинок був змістовним і цікавим, необхідне планування. Пропонуємо вам двотижневий інтерактивний [календар подій](#) з тематичними днями. Тематика днів підбиралася відповідно до логіки викладання ОДГ/ОПЛ. У структуру покладено [9 ключових понять ОДГ/ОПЛ](#): [ідентичність](#), [права та свободи](#), [рівність](#), [різноманітність і плюралізм](#), [конфлікт](#), [відповідальність](#), [уряд і політика](#), [медіа](#), [правила та закон](#).

Решту активностей на кожен день бажано пов'язувати з тематикою ОДГ/ОПЛ, наприклад у перший день – на заняттях ОДГ/ОПЛ діти познайомляться, сформулюють перелік правил співіснування в клубі, а трохи згодом (після спортивних змагань та творчого заняття) займуться елементарним музикуванням з використанням перкусійних інструментів. В останній день перебування в клубі тема «Медіа» наскрізно проходить через всі активності дня – це і створення клубного дайджесту, і вправи з медіабезпеки зокрема, [«Моє медіаполе»](#), [«Оце новина!»](#), і гра [«365° за шкалою медіаграмотності»](#), а також розвиток творчості дітей через створення [«Картини на згадку про DECIDE Summer Club «Ми вдома – в Україні»](#).

Запропоновані квести органічно продовжують теми з ОДГ/ОПЛ та об'єднують напрями творчості і безпеки/психологічної підтримки. У день, коли розглядатиметься різноманітність і плюралізм, логічним продовженням цієї теми стане етнографічний квест, у ході якого діти переконуються, наскільки різноманітною є українська культура. У передостанній день перебування у DECIDE Summer Club пропонуємо провести квест «Ми вдома – в Україні» за участі дітей та дорослих.

Квести можуть займати більше часу, тож рекомендуємо в день, коли вони проводитимуться, об'єднувати активності.

Такі напрями, як «фізичний розвиток» та «творчість», організатори планують самостійно з урахуванням власних ресурсів та уподобань дітей.

Розпорядок дня радимо планувати таким чином, щоб чергувалися активні форми роботи з пасивними. Наприклад:

- ранкова руханка;
- година ОДГ/ОПЛ;
- фізична активність;
- творчі години;
- заняття з безпеки чи психологічної підтримки.

Активності варто проводити на свіжому повітрі, якщо дозволяють погодні умови. Адже літо – це період не лише відпочинку, а й оздоровлення.

Для комфортного перебування дітей на свіжому повітрі варто подбати про організацію простору, наприклад знайти ергономічні меблі, пристосування для захисту від сонця, різноманітні зони відпочинку.

ОДГ/ОПЛ

На основі навчально-методичних ресурсів ОДГ/ОПЛ міжнародної освітньої платформи [«Living Democracy»](#) команда DECIDE розробила детальний, адаптований для нашої країни, сценарій – [Конструктор з ОДГ/ОПЛ](#), що містить 10 навчальних активностей. Особливістю Конструктора є універсальність більшості активностей для будь-якої вікової категорії та рівня обізнаності дітей з питань демократичного громадянства та прав людини. Учителі/модератори можуть адаптувати запропоновані вправи до відповідної категорії учасників.

До кожної запропонованої навчальної активності надається детальний алгоритм проведення, а також посилання на першоджерела, перелік необхідних матеріальних ресурсів та роздаткові матеріали. Кожне ключове поняття ОДГ/ОПЛ містить посилання на навчальне відео із серії «Жити в демократії: історії для дітей та підлітків, учителів та батьків».

Кожна навчальна активність має обов'язково завершуватися рефлексією та підсумковим коментарем модератора.

Авторський колектив шанує право вчителів і вчительок на академічну свободу, тому зміст і форми проведення заходів є відкритими до педагогічної творчості за умови, що вони відповідатимуть концепції ОДГ/ОПЛ.

Важливою складовою діяльності модераторів є дотримання принципів ОДГ/ОПЛ, зокрема відсутності впливу, нейтральності та суперечливого обговорення.

Проект DECIDE підтримує гендерну рівність учасників та учасниць освітнього процесу, тому рекомендуємо до них звертатися з урахуванням гендерних характеристик.

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА

Внаслідок війни діти значно частіше мають травматичний досвід. Він може бути пов'язаний з її перебуванням у зоні бойових дій, з тимчасовим переміщенням та новим для себе середовищем, втратою дому або близьких людей, з участю рідних у бойових діях, з надмірним споживанням новин (часто без належного батьківського контролю) та іншими обставинами.

Таким чином, діти можуть відчувати тривожність, безпорадність, безвихідь, злість та інші емоції, які їм часом важко прожити і виразити, дати раду. Саме тому під час літнього відпочинку рекомендуємо використовувати такі методи роботи та вправи, що здатні підтримати дитину та поліпшити її психоемоційний стан. Так, в нагоді стане арттерапія, взаємодія з кінетичним піском, елементи музикотерапії, розвиток позитивного мислення тощо.

Пропонуємо вправи для покращення психоемоційного стану дітей: [«Я пишаюся»](#), [«Кривляки»](#), [«Наша ідеальна громада»](#), [«Мрії здійснюються!»](#).

Активність [«Картина на згадку про DECIDE Summer Club»](#) сприятиме зняттю психологічної напруги через творчість. Тож її рекомендуємо проводити в останній день перебування в DECIDE Summer Club, оскільки діти будуть підбивати підсумки свого клубного життя.

У нагоді вам стануть:

- [підбірка ігор та вправ](#) для зняття напруги, мультфільми, а також корисні посилання щодо психологічної допомоги;
- [підбірка мультфільмів, фільмів, книг, інтернет-ресурсів](#).

БЕЗПЕКА

МІННА БЕЗПЕКА

Питання мінної небезпеки в Україні актуальне останні 80 років. Адже нерозірвані снаряди та міни з часів Другої світової війни в українській землі знаходять і досі. Після анексії російською федерацією АР Крим та тимчасової окупації окремих районів Донецької та Луганської областей це питання набрало більшої актуальності. Наразі масштаби проблеми вражають. За попередніми оцінками [ДСНС](#), мінами та боєприпасами окупантів забруднено 300 тисяч квадратних кілометрів, що становить майже половину території України.

Рекомендуємо [підбірку матеріалів](#) для проведення занять щодо мінної безпеки. Ефективними й цікавими для дітей також будуть зустрічі з представниками ДСНС.

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА

За умов, коли людина переважно сприймає навколишній світ візуально-орієнтовано, за допомогою медіа як чинника соціалізації часто відбувається емоційне замість раціонального споживання медіапродукту. На перший погляд, це задовольняє психологічні потреби людини співпереживати та відчувати емоції, а з іншого боку, є небезпечним маніпулюванням свідомістю, нав'язуванням власних смислів та необхідних інтерпретацій поза раціональним осмисленням у час, коли людина найбільш вразлива.

Це особливо актуально в умовах війни, адже емоційні стани людини загострюються і вона стає більш вразливою до пропаганди або надмірного споживання новинного контенту, що завдає ще більшої шкоди здоров'ю. Тож у цей час медіагігієна стає важливим чинником, що забезпечує людину від негативних впливів медіасередовища.

Рекомендуємо [розробки вправ](#) з інформаційної безпеки. На розсуд організаторів залишається, яку саме вправу проводити або як раціонально розподілити час, щоб використати кілька вправ.

Також радимо скористатися електронними матеріалами гри [«365° за шкалою медіаграмотності»](#).

Водночас можна спланувати й інші заходи щодо безпеки дітей і за можливості запрошувати представників відповідних служб і фахівців у цій сфері.

ФІЗИЧНИЙ РОЗВИТОК

Невіддільною складовою літніх клубів має стати рухова активність, адже це запорука здорового способу життя, гармонійного росту та розвитку організму.

Центр громадського здоров'я МОЗ України радить дітям від 5 до 17 років приділяти щонайменше годину фізичній активності щодня.

Про те, які види фізичних навантажень слід використовувати та як заохотити дитину до активного способу життя, дізнайтеся [тут](#).

Для того, щоб заняття були веселими та цікавими для дітей, радимо також скористатися матеріалами [«Living Democracy»](#).

Кожен ранок має розпочинатися з ранкової руханки, адже вона дозволить розім'ятися, додати кисню до всіх клітин тіла, зарядить енергією та з позитивними емоціями.

Учителі/модератори можуть скористатися підбіркою руханок у [Календарі подій](#) чи підібрати інші на власний розсуд.

ТВОРЧІСТЬ

Важко уявити літній відпочинок без занять творчістю.

Залежно від наявних ресурсів як кадрових, так і матеріальних, у кожному клубі будуть свої види занять. Спектр не обмежується: це може бути як гончарство, бісероплетіння, малювання, вишивання тощо, так і робототехніка, моделювання, лего, фотомистецтво тощо.

Проект DECIDE пропонує розробку [етнографічного квесту](#), який поєднує як пізнавальну, так і творчу активність, а також розробку занять [«Веселі музики»](#) з музичного розвитку та елементарного музикування.

Вправи з напрямку психологічної підтримки

[«Я пишаюся»,](#)

[«Мрії здійснюються!»,](#)

[«Наша ідеальна громада».](#)

тісно переплітаються з творчістю.

Аналогічною є вправа з теми «Медіа» [«Картина на згадку про DECIDE Summer Club»](#).

СТЕЙКХОЛДЕРИ

Однією з можливостей для територіальних громад в організації діяльності літніх дитячих клубів є взаємодія та партнерство. Це допоможе більш успішно розв'язати питання щодо матеріально-технічного забезпечення, кадрів, транспорту тощо. Звичайно, співпраця з іншими зацікавленими сторонами (стейкхолдерами) передбачає об'єднання та координацію зусиль і ресурсів, участі та спільної відповідальності за результати діяльності.

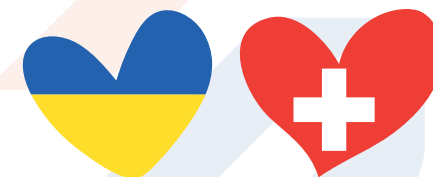

Стейкхолдери (від англ. stakeholders), зацікавлені сторони – фізичні та юридичні особи, які мають інтерес у діяльності організації, тобто певною мірою залежать від неї або можуть впливати на її діяльність.

Коло стейкхолдерів може включати як установи, організації, громадські об'єднання, активних громадян, так і представників інших сусідніх громад (наприклад, представників закладів освіти, органів управління у сфері освіти територіальної громади-сусіда).

Як знайти й проаналізувати потенційних стейкхолдерів, можна дізнатися [тут](#).

КАЛЕНДАР ПОДІЙ

Додаток 1

Щоденні активності	День 1	День 2	День 3	День 4	День 5	День 6	День 7	День 8	День 9	День 10
Ранкова руханка	Ранкова руханка	Ранкова руханка	Ранкова руханка	Ранкова руханка	Ранкова руханка	Ранкова руханка	Ранкова руханка	Ранкова руханка	Ранкова руханка	Ранкова руханка
ОДГ/ОПЛ	 Знайомство. Правило і закон	 Ідентичність	 Права і свободи	 Рівність	 Різноманітність і плюралізм	 Конфлікт	 Відповідальність	 Уряд і політика	 Ми вдома - в Україні - КВЕСТ	 Медіа, рефлексія
Фізичний розвиток										
Творчість					 Етнографічний квест					 «Картина на згадку про DECIDE Summer Club»
Безпека + психологічна підтримка	 «Веселі музики» Знайомство	 «Я пишуся»	 Про безпеку	 «Мрії здійснюються!»		 «Кривляки»	 Про безпеку	 «Веселі музики» – вікторина	 «Наша ідеальна громада»	 Про інформаційну безпеку

What is your superpower?
I'm Ukrainian!

Конструктор з ОДГ/ОПЛ

Додаток 2

ДЕНЬ 1

Знайомство.

Правила і закон

Назва активності		Це я і це наша клубна спільнота	
Цілі демократичної практики		Знайомство, сприяння формуванню відчуття клубної спільноти та підвищенню самооцінки дітей	
Результат демократичної практики		Портрет клубної спільноти	
Ресурси		Використані ресурси ОДГ/ОПЛ: Вправа 1.4. Букет квітів. Організація простору: мають бути створені можливості для роботи в колі. Роздатковий матеріал та обладнання: ■ різнокольорові квіти з п'ятьма пелюстками (1 квітка для 1 дитини); ■ 1 великий аркуш паперу із зображенням вази; ■ 1 паперовий бантик з написом на стрічках «Ми всі різні – ми всі рівні»; ■ фліпчарт/дошка; ■ фломастери чи ручки (за кількістю дітей); ■ 1 клей-олівець чи подвійний скотч (можна заздалегідь прикріпити шматочок скотчу до шаблону квітки).	
Час	Алгоритм проведення		Простір для нотаток
 30 хв	Формат: інтерактивна вправа, обговорення в колі. Процедура 1. Кожна дитина отримує шаблон квітки, у центрі якої вписує своє ім'я. 2. На пелюстках квітки діти записують відповіді на питання, які модератор(ка) озвучує почергово: 1) Що є силою мого характеру? 2) Що для мене важливо в житті? 3) Що я вмію добре робити? 4) Що приносить мені задоволення? 5) Що я очікую від перебування в DECIDE Summer Club? 3. Діти розміщують кожну квітку поруч із зображенням вази на великому аркуші паперу, прикріпленому до дошки, щоб утворився букет квітів, за бажанням озвучуючи написане. 4. Модератор(ка) зображує стебло та листя для кожної квітки, щоб утворився букет.		

5. Сидячи в колі, усі висловлюють свої думки – обмірковують і намагаються інтерпретувати зображення квітів:

- Що можуть символізувати квітки?
- Що може символізувати ваза?
- Чому важливо мати ім'я?

Це допомагає зрозуміти символічне значення: **букет втратить свою красу, якщо деяких квітів не буде (суспільство); кожна квітка різна та додає унікальності (гідність особи); водночас усі квіти подібні, отже, одна квітка так само важлива, як і інші (рівність).**

Рефлексія

- Що нового ви дізналися про себе?
- Що нового ви дізналися про інших?
- Що нового ви дізналися про нас?
- Ми всі різні, однак дещо нас об'єднує. Що саме?
- Як називаються об'єднання людей? (Спільнота, група, колектив, громада, команда, клуб та ін.)
- Чому і для чого люди об'єднуються?

Підсумковий коментар

Кожна людина в цьому світі унікальна та відрізняється кольором шкіри, характером, вподобаннями, здібностями, іменем та іншими ознаками. Однак є те, що нас об'єднує, – людська гідність, тобто безумовна цінність кожної людини. І є те, що ми маємо зрозуміти: разом ми більше, ніж просто кожен окремо. Тож чудова ідея на завершення вправи зробити напис «Ми всі різні – ми всі рівні» на бантику й прикрасити ним букет. Це зробить його особливим!

Назва активності	Це ми і це правила нашої клубної спільноти
Цілі демократичної практики 	Встановлення демократично погоджених правил роботи в групі, розвиток у дітей відчуття власної значущості в групі
Результат демократичної практики 	Правила клубної спільноти
Ресурси 	Навчальне відео до ключової теми ОДГ/ОПЛ: «Правила і закон» (2 хв 29 с). Використані ресурси ОДГ/ОПЛ: Вправа 1.2. Права, обов'язки та правила в класі. Організація простору: мають бути створені можливості для роботи в трьох групах і в колі. Роздатковий матеріал та обладнання: ■ 4 аркуші паперу формату А1, розділені на три колонки; ■ картки з написами назв груп «А», «Б», «В»; ■ 3 маркери (1 маркер для 1 групи); ■ кольорові наліпки (кожній дитині по 3 наліпки); ■ фліпчарт/дошка. Додатковий матеріал: ■ роздруковка учнівської версії Конвенції ООН про права дитини (1 примірник для кожної групи); ■ орієнтовний перелік правил.

Час	Алгоритм проведення	Простір для нотаток						
30 хв	Формат: робота в групах, обговорення в колі. Процедура 1. Модератор(ка) об'єднує учасників(ць) групи в три мінігрупи. Кожна мінігрупа отримує назву «А», «Б» або «В» (написи на картках назв груп) та аркуш паперу, розділений на три колонки: «Права учасників(ць) нашого клубу», «Обов'язки учасників(ць) нашого клубу», «Правила нашої клубної спільноти». Методичний коментар. За потреби можна створити не три, а, наприклад, шість груп. Тоді кожні три групи працюватимуть над завданням паралельно. Для того, щоб дітям було зрозуміло, у якій трійці вони працюють, написи з назвами груп можна зробити різних кольорів. 2. Усі мінігрупи одночасно працюють над одним завданням, виконуючи його в три етапи. I етап. Робота з колонкою «Права учасників(ць) нашого клубу». Мінігрупи мають визначитися з правами дитячої спільноти їхнього клубу й записати їх на аркуш паперу в першу колонку, нумеруючи кожен позицію. Модератор(ка) зосереджує увагу на тому, щоб, виконуючи це завдання, вони спиралися на Конвенцію ООН про права дитини, адже права учасників(ць) їхнього клубу мають ґрунтуватися на правах дитини. Після виконання завдання I етапу мінігрупи передають свої напрацювання по колу іншій групі (А до Б, Б до В, В до А). II етап. Робота з колонкою «Обов'язки учасників(ць) нашого клубу». Кожна мінігрупа ознайомлюється з переліком прав, підготовленим попередньою мінігрупою, і робить записи у відповідних місцях другої колонки, відповідаючи на питання: «Чи є у нас обов'язки (моральні зобов'язання) відповідно до цих прав?» (Модератор(ка) має враховувати, що до окремих прав буде декілька обов'язків, а до інших мінігрупи не підберуть жодного.) Після виконання завдання II етапу мінігрупи передають свої напрацювання по колу іншій групі (А до Б, Б до В, В до А). III етап. Робота з колонкою «Правила нашої клубної спільноти». Кожна мінігрупа ознайомлюється з інформацією, напрацьованою попередніми мінігрупами, і формулює в третій колонці відповідні правила для дитячої спільноти їхнього клубу. Правила мають описувати певну поведінку й бути позитивними та конкретними. Наприклад: <table border="1" data-bbox="201 1406 1173 1637"> <tr> <th>Права учасників(ць) нашого клубу</th><th>Обов'язки учасників(ць) нашого клубу</th><th>Правила нашої клубної спільноти</th></tr> <tr> <td>Кожен має право бути почутим</td><td>Слухати</td><td>Слухати, коли хтось говорить</td></tr> </table> Варіант. Для дітей молодшого шкільного віку модератор(ка) може запропонувати заздалегідь підготовлений перелік правил, які вони мають обговорити в мінігрупах і визначити ті, яких пропонують дотримуватися в їхній клубній спільноті. 3. Далі кожна мінігрупа розміщує свої напрацювання на видному місці й презентує вироблені правила. Після цього діти всі разом визначають найбільш пріоритетні правила для спільноти їхнього клубу. Для цього кожна дитина має позначити три пріоритетні для неї правила наліпками. Модератор(ка) узагальнює результати голосування, виписує на окремому аркуші 5–6 правил, які набрали найбільшу кількість голосів, і пропонує поставити свій підпис поруч з переліком правил на знак згоди їх дотримуватися. Так діти створюють кодекс правил своєї клубної спільноти.	Права учасників(ць) нашого клубу	Обов'язки учасників(ць) нашого клубу	Правила нашої клубної спільноти	Кожен має право бути почутим	Слухати	Слухати, коли хтось говорить	
Права учасників(ць) нашого клубу	Обов'язки учасників(ць) нашого клубу	Правила нашої клубної спільноти						
Кожен має право бути почутим	Слухати	Слухати, коли хтось говорить						

Рефлексія

- Правила – це необхідність чи формальність?
- Чи мусить наша клубна спільнота дотримуватися цих правил?
- Що буде, якщо не дотримуватися цих правил?
- Хто має контролювати дотримання цих правил?
- Чи можемо ми вносити зміни в перелік правил? Чому? Навіщо? Як?
- Що допомагало/заважало під час розробки правил?
- Який ваш внесок у розробку правил?
- Як і де можна використати цей досвід?

Підсумковий коментар

«І навіщо нам правила?! Вони ж усе на світі забороняють: те не роби, те не чіпай, це не говори...» Упевнені, вам знайома ситуація, коли діти протестують проти правил. Наразі вони отримають досвід встановлення демократично погоджених правил роботи в групі й можливість поміркувати про те, що правила створені для забезпечення людей, для захисту їхніх індивідуальних прав і свобод, а також дізнаються про зв'язки між правами, обов'язками та правилами, які втілюють у собі закон у контексті конкретної групи. До того ж спільно розроблені правила допоможуть уникнути більшості конфліктних ситуацій у клубній спільноті, адже долучившись до їх укладання, діти відчуватимуть свою значущість й охочіше їх дотримуватимуться, керуючись у своїх діях твердженням: «Якщо..., то...».

Назва активності		Це ми і це герб нашої клубної спільноти	
Цілі демократичної практики		Стимулювання в дітей почуття гідності через розпізнавання та оцінювання своїх позитивних рис, ознайомлення з потенціалом власних індивідуальних сильних сторін, які вони привносять у клубну спільноту, узгодження назви та девізу в спільноті, сприяння згуртуванню клубної спільноти	
Результат демократичної практики		Герб клубної спільноти	
Ресурси		Навчальне відео до ключової теми ОДГ/ОПЛ: «Ідентичність» (4 хв 49 с). Використані ресурси ОДГ/ОПЛ: Урок 1. Це те, що мені подобається. Урок 2. Мої особисті символи (Герб. Частина I). Урок 3. Це наш герб (Герб. Частина II). Урок 4. Особистості та групи. Організація простору: мають бути створені можливості для роботи в мінігрупах і в колі. Роздатковий матеріал та обладнання: ■ опитувальник (1 екземпляр для кожної дитини); ■ герб (1 шаблон для 1 мінігрупи з 4 осіб); ■ 1 аркуш паперу формату А1; ■ фліпчарт / дошка; ■ фломастери або кольорові олівці, маркери; ■ клей-олівець; ■ набір картинок-пазлів для об'єднання в групи по 4 особи.	
Час	Алгоритм проведення		Простір для нотаток
 60 хв	Формат: індивідуальна робота, інтерв'ю, робота в групах, обговорення в колі. Процедура 1. Модератор(ка) роздає кожній дитині роздруківку – опитувальник та олівці. Пояснює: ■ Напишіть своє ім'я. ■ Напишіть три справи, які вам подобаються і які ви робите. ■ Напишіть три справи, які ви робите, але вони вам не подобаються. ■ Напишіть три справи, які ви не робите і не любите робити. ■ Напишіть три справи, які ви не робите, але хотіли б зробити. 2. Коли діти завершать виконувати завдання, модератор(ка) пропонує їм пройтися та поділитися результатами роботи з іншими трьома дітьми. Вони повинні взяти інтерв'ю і записати відповіді цих дітей у роздруківці з питаннями. 3. Модератор(ка) просить дітей зібратися разом у коло для обговорення таких питань: ■ Що ви думаєте про відповіді дітей, у яких ви брали інтерв'ю? Що вас здивувало? ■ Які справи можете виконувати тільки ви? ■ Які справи інших дітей вас найбільше схвилювали?		

- Чи бачите ви спільні справи, які дітям подобаються, але вони не роблять?
- Що відбувається, якщо дехто не знає про те, що ти любиш та що робиш?
- Що відбувається, якщо дехто не знає про те, що ти не любиш, але робиш?

4. Модератор(ка) формує групи по 4 особи (діти отримують частинку пазла. Вони шукають інші частинки, щоб сформувати цілу картинку).

5. Кожна група отримує [макет герба](#). Спочатку кожна дитина працює індивідуально: обирає частинку герба, записує своє ім'я та малює символ чи символи, які демонструють її «суперсилу». Далі кожна дитина пояснює свій символ чи символи членам своєї групи. Після цього група зображує свій спільний символ (центр герба), девіз групи (верхній прапор) та назву своєї групи (нижній прапор).

6. Діти сідають у коло. Завершені герби групи представляють клубній спільноті за таким алгоритмом:

- Наша команда називається...
- Я – (називає ім'я), я привношу в команду... (називає суперсилу)
- Наш девіз...

Паралельно з презентацією груп модератор(ка) кріпить герби, розроблені групами, на гербі клубної спільноти – аркуші формату А1 (можливо, необхідно склеїти два аркуші формату А1), на якому заздалегідь зроблені написи: девіз клубної спільноти «Наша сила в єдності!» (верхній прапор) та назва клубної спільноти «Ми вдома – ми в Україні» (нижній прапор).

Рефлексія

- У яких ситуаціях ваші сильні сторони допомагають вам у житті? Наведіть приклади, як вони допомагають вам.
- У яких ситуаціях ваші сильні сторони можуть допомогти нашій спільноті? Наведіть приклади, як вони можуть допомогти нашій спільноті.
- Як ви розумієте вислів «Наша сила в єдності!». Чи погоджуєтесь ви з ним? Чому?

Підсумковий коментар

Створення спільноти в групі дітей потребує часу, уваги й терпіння. До того ж слід відзначити, що індивідуальна та соціальна самоідентичності особистості взаємопов'язані категорії, адже лише пізнавши себе, особистість зможе визначити свою роль у певній спільноті чи колективі. Тож робота над колективним гербом сприятиме стимулюванню в дітей власного почуття гідності через розпізнавання та оцінювання своїх позитивних рис, допоможе їм познайомитися ближче, сформувати відчуття приналежності до клубної спільноти, а також розвинути уміння й навички ефективного спілкування. Упевнені, що по завершенню створення колективного герба діти усталяться в думці: «Ми сильні як група, тому що ми – особистості!».

Назва активності		«Наші права – наш скарб»	
Цілі демократичної практики		Представлення та обговорення прав дітей через опрацювання Конвенції ООН про права дитини, розвиток уміння ухвалювати обґрунтовані рішення, стимулювання дітей до обміну та обговорення власних ідей, креативності та творчості	
Результат демократичної практики		Артпрезентація «Права дитини – витвір мистецтва», виставка «Наші права – наш скарб»	
Ресурси		Навчальне відео до ключової теми ОДГ/ОПЛ: «Права і свободи» (2 хв 30 с).	
		Використані ресурси ОДГ/ОПЛ: Блок 4 (4-й клас). Наші права – наш скарб. Групування прав дітей у чотири категорії. Блок 6 (6-й клас). Права дітей: витвір мистецтва. Організація простору: мають бути створені можливості для роботи в колі, у групах й організації виставки. Роздатковий матеріал та обладнання: ■ роздруківка учнівської версії Конвенції ООН про права дитини; ■ картки з правами дітей; ■ роздруківка групування прав у чотири категорії; ■ 4 конверти з відповідними написами на кожному; ■ коробка однотонного кольору з написом «Наші права – наш скарб»; ■ набори для творчості; ■ підбірка предметів, які можуть символізувати права дитини; ■ ручки та аркуші паперу для нотаток.	
Час	Алгоритм проведення		Простір для нотаток
 60 хв	Формат: мініпроєкт, виставка, обговорення в колі. Процедура 1. Діти сидять у колі, модератор(ка) активізує знання про права дітей, нагадує про ключовий документ, у якому задекларовані права дитини, а саме – Конвенцію ООН про права дитини. 2. Далі модератор(ка) пропонує дітям обрати навмання картки із зображенням прав дітей , які задекларовані в Конвенції ООН про права дитини. Одна дитина має витягнути одну картку. 3. Після того, як діти ознайомилися з картками, модератор(ка) пропонує їм у колі обговорити права дітей, щоб вони мали добре уявлення про ці права (який малюнок яке право ілюструє?). За потреби діти можуть звертатися по допомогу одне до одного або до розміщеної на видному місці роздруківки учнівської версії Конвенції ООН про права дитини . Під час представлення карток з правами дітей варто зосередитися не так на зачитуванні прав і зіставленні з ними картинок, а використанні картинок для того, щоб розповісти історію або повідомити про конкретне право, що розглядається.		

4. Модератор(ка) зазначає, що положення Конвенції про права дитини можна об'єднати в [чотири групи прав](#), і демонструє 4 конверти з написами:

- «Ми діти і ми маємо право брати участь»
- «Ми діти і ми маємо право реалізувати власний потенціал»
- «Ми діти і маємо право жити добре»
- «Ми діти і ми маємо право бути неушкодженими»

5. Далі модератор(ка) розміщує чотири конверти в просторі таким чином, щоб вони умовно розташовувалися в протилежних кутках. Діти мають спробувати впорядкувати права за цими чотирма категоріями. Задля цього вони можуть вільно рухатися в просторі, обираючи позицію біля певного конверта, обговорювати з іншими свій вибір і за потреби змінювати його. Після того, як діти визначилися, модератор(ка) пропонує їм відкрити конверти і звіритися з переліком прав, який у них міститься. Відбувається коротке обговорення, після чого діти за потреби змінюють свої позиції й остаточно об'єднуються в чотири групи, назви яких відповідають написам на конвертах.

Методичний коментар:

- якщо кількість дітей менша, ніж кількість прав у Конвенції, то слід подбати, щоб права з кожної групи були представлені рівномірно;
- якщо кількість дітей більша, ніж кількість прав у Конвенції, то можна рівномірно продублювати права;
- слід звернути увагу, що в Конвенції є права, які не можна віднести до жодної з груп, тоді діти, які отримали такі права, можуть самостійно обрати групу, до якої вони хочуть приєднатися.

6. Потім діти, об'єднавшись у групи, розташовуються по колу. Модератор(ка) пропонує дітям згадати, які вони знають види художніх творів (картина, пісня, скульптура, поезія, проза, пантоміма тощо), і попрацювати над артпрезентацією «Права дітей – витвір мистецтва», створивши скульптури.

Інструкція для команд:

Крок 1. Обрати з переліку прав дитини три права, які група буде презентувати.

Крок 2. Обговорити концепцію скульптури для презентації кожного права таким чином, щоб у скульптуру були залучені всі члени групи.

Крок 3. Розподілити ролі й потренуватися в створенні скульптури.

7. Після завершення підготовки до презентацій діти знову розміщуються по колу. Групи по черзі презентують свої скульптури іншим дітям, які мають відгадати їхні назви, тобто зашифровані в них права.

8. Далі модератор(ка) демонструє коробку-скарбничку з написом «Наші права – наш скарб», предмети, що символізують деякі з прав дітей (наприклад, для статті 28 (право на освіту) можна помістити олівець), пояснює принцип символізації та обговорює з дітьми інші приклади. Можна запропонувати дітям написати на зворотному боці карток з правами дітей, які вони отримали на самому початку, ключові слова, що коротко описують кожне право.

9. Після цього модератор(ка) пояснює план.

Діти мають створити скарбничку, тобто наповнити коробку картками з правами дітей та предметами, які відповідають, стосуються цих прав. Кожна дитина може вільно обирати предмети, які символізують обрані нею права. У процесі «полювання на скарби», під час якого діти збирають свої предмети та матеріали, вони мають обмінюватися ідеями та показувати одне одному свої знахідки: що ти знайшов і яке право це символізує?

10. Після того, як діти завершили «полювання», слід організувати виставку «Наші права – наш скарб», під час якої провести короткий «огляд» усіх предметів скарбнички. За потреби діти пояснюють іншим, чому вони обрали свої предмети.

Методичний коментар. Модератор(ка) вирішує, скільки часу слід виділити для наповнення скарбнички. Багато чого залежить від умов, тобто від того, чи є в полі зору дітей різноманітні предмети, які вони могли б використати для цього. Можливо, модератору(ці) слід про це подбати заздалегідь і розмістити в просторі окремі предмети, які могли б стати в пригоді дітям. Водночас можна запропонувати командам лише почати шукати скарби, тобто знайти свої перші скарби / предмети, які символізують певні права дітей, і дати можливість завершити це завдання до наступного дня. Тоді його слід буде розпочати з виставки (крок 3) і рефлексії цієї активності.

Рефлексія

- Як пройшов проєкт?
- Що ви отримали від нього?
- Що пройшло добре?
- Що ми могли зробити краще?
- Як можна було б показати виставку іншим дітям у громаді / Україні та поза її межами?

Підсумковий коментар

Ми часто можемо почути від дітей: «Досить нудних повчань, я добре знаю свої права!» А які саме права? На освіту, на медицину, на ім'я... І все?! І що передбачають ці права? Як зробити вивчення прав дитини справжньою причиною? І так, щоб діти глибше усвідомили свої права на інтелектуальному та емоційному рівнях? Можливо, влаштувати «полювання на скарби»? Тобто мініпроєкт з дослідження прав дітей? А організована на завершення проєкту виставка «Наші права – наш скарб» – це чудова можливість для дітей реалізувати своє право на розвиток творчих здібностей, стати впевненішими в собі та краще пізнати одне одного й самих себе.

Назва активності		Усі різні – усі рівноправні	
Цілі демократичної практики		Навчання дітей приймати одне одного в клубній спільноті, сприяння розвитку розуміння природи прав людини та рівноправності, зв'язку бажань, основних потреб і прав людини через опрацювання Загальної декларації прав людини	
Результат демократичної практики		Виставка на тему прав людини «Усі різні – усі рівноправні»	
Ресурси		Навчальне відео до ключової теми ОДГ/ОПЛ: «Рівність» (4 хв 51 с). Використані ресурси ОДГ/ОПЛ: Урок 1. Усі різні – усі рівноправні. Урок 1. Розбіжності та подібності. Урок 1. Бажання та потреби: що для мене важливо? Урок 2. Права людини: про що вони говорять? Організація простору: мають бути створені можливості для роботи в колі. Роздатковий матеріал та обладнання: ■ крейда, мотузка, прищіпки або скріпки; ■ шаблон для виконання індивідуального завдання (1 екземпляр для 1 дитини); ■ роздруківка Загальної декларації прав людини (1 екземпляр на 2–3 дітей); ■ роздруківка «Піраміда потреб Маслоу» (1 екземпляр на 2–3 дітей).	
Час	Алгоритм проведення		Простір для нотаток
 60 хв	Формат: інтерактивна вправа, індивідуальна робота, обговорення в колі, виставка. Процедура 1. Модератор(ка) зображує на підлозі лінію (її можна намалювати крейдою або викласти мотузкою). З обох сторін лінії повинно бути достатньо простору для дітей. 2. Модератор(ка) просить усіх дітей стати по один бік від лінії. Модератор(ка) називає по черзі серію характеристик. Щойно називає одну з характеристик, діти повинні подумати, чи вони відповідають їй. Ті з дітей, які вважають, що мають цю характеристику, повинні перестрибнути через лінію на іншу сторону класу. Після того, як вони перестрибнули через лінію, діти повинні також подивитися, хто ще зробив те саме. Приклад переліку характеристик: ■ одягнений(а) у джинси; ■ має блакитні очі; ■ старший(а) за всіх; ■ відвідав(ла) інші країни Європи;		

- регулярно читає новини в телеграм-каналі;
- сьогодні з'їв(ла) сніданок;
- має сестру або брата;
- любить дивитися відео в тиктоку;
- любить грати у футбол тощо.

3. Після того, як гра закінчиться, діти формують коло для дискусії. Вони обговорюють такі питання:

- Чи вважає хтось з групи, що не має нічого спільного з іншими?
- Як це бути частиною великої групи?
- Як почуваєшся, якщо ти самотній(я)?
- Знайди три приклади ситуацій, у яких приємно бути схожим(ою) з іншими людьми. Поясни, чому ти вважаєш, що схожість подобається.
- Чи є ти більш рівноправним(ою), ніж я?

4. Далі модератор(ка) ставить питання «Що таке гідність?»

Методичний коментар: за можливості модератор(ка) пропонує дітям перед обговоренням проблемного питання переглянути мультфільм [«Що за Різдво без любові?» \(«What would Christmas be without love?»\)](#) (до 1 хв).

Можливі питання для обговорення: Чому їжачка не сприйняли в класі? Які почуття у вас виникли? Чи можна асоціювати голочки з відмінностями від інших? З якими саме? Як же знайти взаєморозуміння?

За результатами обговорення слід підсумувати: ми всі різні як особистості – ми всі рівні у своїй людській гідності.

[Людська гідність – це поняття, яке виражає уявлення про безумовну цінність кожної людини.](#)

5. Далі відбувається коротке обговорення питання «Що таке бажання?», після чого діти виконують індивідуальне завдання: кожна дитина отримує [шаблон для виконання індивідуального завдання](#), що містить три робочі простори. У кожному з них вона записує своє ім'я та візуалізує (малює, зображає за допомогою символів) свої найбільші бажання: 1 робочий простір – 1 бажання.

[Бажання – це те, здійснення чого було б корисним для саморозвитку людини, зробило б її життя більш комфортним, радісним.](#)

6. Потім модератор(ка) пропонує дітям поміркувати над питанням «Що таке потреби?» і, якщо потрібно, знайомить їх з [пірамідою потреб Маслоу](#). Після обговорення діти продовжують працювати індивідуально: зазначають основні потреби людини, які, на їхню думку, пов'язані з їхніми бажаннями.

Важливо:

- те, що діти зазначили як свої бажання, може виявитися основними потребами людини;
- може трапитися так, що діти не зможуть пов'язати свої бажання з основними потребами людини.

[Основні потреби – це те, що життєво важливе для людини й потрібне, щоб жити з гідністю. Основні потреби – основа, на якій базуються права людини.](#)

7. Модератор(ка) озвучує наступне проблемне питання «Що таке права людини?». Діти, розмірковуючи над тим, як наші потреби пов'язані з правами людини, записують відповідні до їхніх потреб права людини, користуючись роздрукованою [Загальною декларацією прав людини](#).

Важливо:

- окремі потреби можуть бути одночасно пов'язані з декількома правами людини;
- може трапитися так, що діти не зможуть пов'язати свої бажання з основними потребами людини.

Права людини є основою для того, щоб бути здатними жити гідно. Права людини – це забезпечені державою можливості задоволення людиною своїх життєвих потреб та інтересів.

Зразок заповнення шаблону:

Моє ім'я: Марія
Моє бажання:
Основні потреби: Їжа
Права людини: Ст. 25. Кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї.

8. По завершенню роботи над індивідуальним завданням діти мають тричі об'єднатися в тимчасові групи за певною характеристикою, озвученою модератором(кою), і презентувати одне одному свої напрацювання – бажання, потреби, права людини на тому робочому полі, яке містить спільну характеристику.

Об'єднайтеся з тими, у кого:

- є хоча б одне однакове або схоже на ваше бажання;
- є хоча б одна спільна чи схожа потреба;
- є хоча б одне спільне право людини.

Важливо:

- ті діти, які не мають спільних характеристик, можуть приєднатися до будь-якої групи;
- модератор(ка) може регламентувати кількість дітей у групах.

9. На завершення модератор(ка) пропонує дітям долучитися до створення виставки «Усі різні – усі рівні». Для цього в просторі вішається мотузка, на яку діти мають прикріпити скріпками або прищіпками свої індивідуальні напрацювання.

Рефлексія

- Чи дізналися ви щось більше про самих себе? Якщо так, то що саме?
- Чи дізналися ви щось більше одне про одного? Якщо так, то що саме?
- Чи дізналися ви щось більше про права людини? Якщо так, то що саме?
- Як між собою пов'язані бажання і потреби? Бажання, основні потреби і права людини? Права людини і людська гідність?
- Чи було те, що вас вразило, здивувало, засмутило? Якщо «так», то що саме?
- Окремі права людини ми не згадали. Можливо, вони зайві? Яка ваша думка з цього приводу?
- Про що б ви хотіли поміркувати більше після виконання сьогоднішніх завдань?

Підсумковий коментар

Права людини тісно пов'язані з цінностями, бажаннями та потребами й можуть трактуватися по-різному. Дітям важливо усвідомити, що не всі потреби є базовими, що є речі, об'єкти, ідеї, яких вони потребують як особистості і яких потребує людина для гідного життя. Як допомогти дітям усвідомити різницю між бажаннями та потребами і більше приділяти цьому уваги? Як націлити дітей на те, що не слід приховувати чи відмовлятися від власних бажань, однак потрібно намагатися зробити так, щоб вони здійснювалися, не завдаючи шкоди потребам інших людей? Запропоновані завдання допоможуть дітям замислитися над власними бажаннями і потребами, сформулювати їх, уточнити різницю між бажаннями та реальними потребами в житті, а також зрозуміти суть прав людей і дітей.

Назва активності		Ми різні, однак нас єднають спільні цінності	
Цілі демократичної практики		Дослідження різноманітності вражень і сприйняття, які люди мають одне про одного, підстав, чому люди мають різні думки з приводу важливих питань, відпрацювання навичок активного слухання та обговорення спірних питань, згуртування клубної спільноти навколо спільних цінностей	
Результат демократичної практики		Портрет цінностей клубної спільноти	
Ресурси		Навчальне відео до ключової теми ОДГ/ОПЛ: «Різноманітність та плюралізм» (4 хв 33 с). Використані ресурси ОДГ/ОПЛ: Вправа 4.4. Перші враження. Вправа 2.2. Системи цінностей. Урок 2. Чому люди не погоджуються одне з одним? Організація простору: мають бути створені можливості для роботи в колі. Роздатковий матеріал та обладнання: ■ аркуш паперу формату А4 та ручка (для кожної дитини). ■ таблички з написами. ■ 2 аркуші паперу формату А1, фліпчарт, маркери. ■ 20 карток формату А4 з назвами цінностей. ■ по 3 наліпки для кожної дитини.	
Час	Алгоритм проведення		Простір для нотаток
 60 хв	Формат: індивідуальна робота, соціограма «Чотири кути», обговорення в колі. Процедура 1. Діти сідають у коло. Модератор(ка) дає кожній дитині аркуш паперу формату А4 та ручку. 2. Модератор(ка) просить кожну дитину подивитися на фото та продовжити фрази: ■ Я бачу... ■ Я думаю... ■ Я відчуваю... Методичний коментар: для виконання цього завдання слід заздалегідь підготувати фото дітей клубної спільноти під час виконання однієї з попередніх активностей. Важливо, щоб на фото були всі діти. Фото має бути достатньо великим за розміром, наприклад формату А4. За потреби діти можуть підійти ближче й розглянути його. 3. Кожна дитина записує своє перше враження знизу аркуша та загортає нижню частину аркуша таким чином, щоб приховати текст, і передає аркуш дитині ліворуч.		

4. Отримавши інший аркуш, діти повторюють завдання: ще раз дивляться на фото, роблять записи на аркуші, загортають і передають далі. Діти передають аркуші зі своїми враженнями, допоки всі аркуші не пройдуть по колу.

5. Коли до дітей повернулися їхні аркуші (модератор(ка) має слідкувати за процесом і вчасно зупинити передачу аркушів), вони розгортають їх, мовчки ознайомлюються з написаним, а далі порівнюють свої перші враження:

- Яким чином ваші перші враження різнилися або збігалися?
- Що вразило вас з першого погляду?
- Які аспекти ви не помітили та чому?
- Що ви дізналися про себе в результаті цієї вправи?
- Що впливає на наші перші враження?

6. Надалі діти повинні розглянути спірні твердження. Для цього модератор(ка) розміщує в просторі [таблички з написами](#): твердо погоджуюся, погоджуюся, не погоджуюся, абсолютно не погоджуюся.

7. Модератор(ка) зачитує по черзі висловлювання та просить дітей переміститися до таблички, що відповідає їхньому баченню. Якщо діти не можуть визначитися, вони мають залишатися на місці.

Висловлювання для опрацювання:

- ми повинні поважати всі думки інших людей;
- розмовляти – це краще, ніж мовчати;
- свобода слова – це не дуже добра річ;
- ЗМІ найбільше впливає на думку людей;
- ми різні, однак є те, що нас об'єднує.

8. Коли діти розмістяться на своїх позиціях, модератор(ка) просить представника(цю) з кожного кута висловитися, чому вони зайняли саме таку позицію. Він(вона) не дозволяє проводити жодної дискусії на цьому етапі. Далі модератор(ка) запитує в дітей, чи хтось з них змінив свою думку, якщо так, то може переміститися до іншої таблички.

9. Потім модератор(ка) запитує, хто з них не визначився, і дає можливість висловитися, чому вони не знайшли рішення. Модератор(ка) записує на аркуші паперу формату А1 їхні мотиви, чому вони не ухвалили рішення (наприклад, їм необхідно більше інформації, їм не зрозуміло, що мається на увазі, вони не бачать аргументів з обох сторін тощо).

10. Завдання повторюється три-чотири рази з різними висловлюваннями. Модератор(ка) не повинен(на) багато дебатувати щоразу з різних проблем, однак має донести думку про те, чому люди мають різні погляди.

11. Діти сідають у коло й обмінюються думками щодо питань:

- Що ви дізналися про себе в результаті цієї вправи?
- Що впливає на нашу думку?
- Звідки беруться наші ідеї, цінності, переконання?

12. Далі модератор(ка) робить на поверхні коло з [аркушів паперу](#), на кожному з яких написана певна цінність (порядок викладу карток довільний): соціальний успіх, кохання, слухняність, безпека, мир, порядок, людська гідність, гарне ставлення до себе, рівність, повага інших, чесність, родина, солідарність, відповідальність, справедливість, толерантність, свобода, конкуренція, здоров'я, патріотизм.

У цей час діти роблять зовнішнє коло навколо кола з цінностями, а визначені діти роздають усім по три наліпки.

13. Діти можуть довільно рухатися навколо карток, ознайомлюючись з кожною з них та міркуючи над питанням: «Якими цінностями, на вашу думку, має керуватися наша клубна спільнота у своїй діяльності?» Потім вони позначають наліпками три пріоритетні для них цінності.

14. Модератор(ка) підраховує наліпки й за результатами проголошує три пріоритетні цінності клубної спільноти, прикріплюючи на заздалегідь підготовленому аркуші з написом «Це ми, а це наші спільні цінності».

Рефлексія

- Що ви дізналися про себе в результаті цієї вправи?
- Чому ви обрали ту чи іншу цінність як найважливішу?
- Чи має ця цінність будь-яке значення для вашої практичної поведінки?

Про що б ви хотіли поміркувати більше після виконання сьогоднішніх завдань?

Підсумковий коментар

Кожне нове покоління має розуміти складний набір викликів плюралістичного суспільства та набір цінностей, необхідних для проживання в демократичному суспільстві. Безперечно, різноманітність розвивається у вільному суспільстві, однак жодне суспільство не може функціонувати без мінімального рівня узгодження серед своїх членів. І клубна спільнота як міні-суспільство також. Тож задля того, щоб узгодити певні позиції та інтереси, слід дотримуватися установок, над якими активно попрацювали діти, виконуючи запропоновані завдання:

- поважайте думки інших людей;
- намагайтеся поставити себе на місце інших людей;
- дайте людям шанс висловитися;
- якщо люди не можуть погодитися, потрібен механізм голосування для ухвалення рішення.

Назва активності		Ми команда і ми розв'язуємо конфлікти конструктивно	
Цілі демократичної практики		Тренування навичок командних гравців і конструктивного розв'язання конфліктів, розвиток критичного мислення про прийнятність та власну поведінку в конфліктних ситуаціях, сприяння розвитку розуміння дітьми, що означає залежати від інших та коли інші залежать від них (взаємозалежність)	
Результат демократичної практики		Взаємопоради «Як жити в мирі»	
Ресурси		Навчальне відео до ключової теми ОДГ/ОПЛ: «Конфлікт» (4 хв 29 с) Використані ресурси ОДГ/ОПЛ: Вправа 8.1. Рішення, коли виграють обидві сторони. Вправа 7.1. Стіна тиші. Вправа 8.2. Структурний підхід до розв'язання конфліктів. Урок 1. Розв'язання конфліктів. Вправа 1.5. Китайські палички. Організація простору: мають бути створені можливості для роботи в групах і в колі. Роздатковий матеріал та обладнання: ■ 4 аркуші паперу формату А1, фліпчарт, маркери; ■ фломастери або ручки однакової довжини (для кожної дитини); ■ роздруківка «Пам'ятка для дітей: модель розв'язання конфліктів у шести етапах» (1 екземпляр для кожної дитини); ■ роздруківка «Стратегії розв'язання конфліктів» (1 екземпляр для 1 мінігрупи); ■ роздруківка прикладу конфлікту з художнього твору (1 екземпляр для 1 мінігрупи).	
Час	Алгоритм проведення		Простір для нотаток
 60 хв	Формат: інтерактивна вправа, індивідуальна робота, робота в групах, обговорення в колі. Процедура 1. Модератор(ка) пропонує дітям об'єднатися в групи по 7–8 осіб. Групи стають у шеренги на відстані 1–1,5 метра одна від одної. Усі беруть китайські палички (ручки, олівці однакової довжини) і тримають їх кінчиками вказівних пальців так, щоб вони з'єднали шеренгу в ланцюжок (перші й останні в шерензі тримають тільки одну паличку). 2. Після сигналу модератора(ки) всі починають бігти до попередньо визначеної цілі. Якщо хтось впускає свою паличку дотолу, команда має повернутися на старт і почати спочатку, тому команди повинні вигадати найкращу стратегію безпечного руху до фінішу. 3. Після виконання завдання модератор(ка) пропонує дітям сісти в коло і спонукає до обговорення питань: ■ Чи задоволені ви результатом роботи команди? ■ Як було обрано стратегію виконання завдання?		

- Які навички стали вам у пригоді?
- Якби ви мали можливість виконати завдання ще раз, що б ви зробили по-іншому?
- Від чого залежав успіх виконання цього завдання?
- Від чого залежить успіх виконання будь-якого завдання?
- Що робити, коли ми незгодні?

4. Модератор(ка) пояснює, що може бути три різні типи розв'язання конфлікту:

перемога- перемога	😊😊
перемога - поразка	😊😞
поразка - поразка	😞😞

Модератор(ка) ілюструє ці принципи розв'язання конфлікту на дошці або фліпчарті.

- Перемога – перемога (win – win): означає ситуацію, у якій сторони залишаються задоволеними та мають вигоду з досягнутої згоди і відчують, що отримали саме те, чого очікували. Цей спосіб – ідеальна форма розв'язання конфлікту, оскільки певною мірою гарантує, що він не повториться.
- Перемога – поразка або поразка – перемога (win – lose / lose – win): означає ситуацію, у якій одна сторона втратила, а інша – виграла. Цей спосіб нерідко означає, що конфлікт може повторитися, оскільки для тієї сторони, що втратила, існує певна вигода.
- Поразка – поразка (lose – lose): означає ситуацію, у якій жодна сторона не отримує нічого від розв'язання конфлікту. Ця ситуація нерідко означає, що конфлікт тимчасово припинився та ймовірно виникне знову.

5. Модератор(ка) наводить приклади різних способів розв'язання конфліктів.

Хлопчик та дівчинка сваряться за м'яч. Втручається дорослий та пропонує їм гратися м'ячем разом або дає однаковий час на його використання. Вони обидва у виграші. Якщо дорослий дає м'яч лише одному з них, звичайно, лише один буде у виграші. Якщо дорослий забирає м'яч, оскільки діти не можуть домовитися, не виграє ніхто.

6. Модератор(ка) знайомить дітей ще з одним прикладом конфлікту. Катерина, 18-річна дівчина, хоче дивитися відео, яке нещодавно отримала від друзів. Її 15-річний брат Михайло хоче дивитися свою улюблену телевізійну програму.

7. Модератор(ка) роздає кожній дитині [пам'ятку «Модель розв'язання конфліктів у шести етапах»](#) і починає аналізувати цей конфлікт, використовуючи підхід шести кроків, описаний нижче. Усі кроки здійснюються спільнотою колективно під керівництвом модератора(ки).

Результати обговорення модератор(ка) фіксує на аркуші паперу формату А1. Зразок оформлення записів:

1. Потреби сторони А а) б) в) г)	1. Потреби сторони Б
2. Визначення проблеми	
3. Ідеї для рішень а) б) в) г)	4. Оцінка рішення а) б) в) г)
5. Чиє рішення найкраще?	
6. Вирішіть, як і коли ваше рішення має бути оцінено?	

8. Кроки 1 та 2 передбачають виявлення реальних потреб обох сторін та формування чіткого визначення поняття конфлікту. Крок 1 важливий тому, що кожна зі сторін обговорюється непровокативним шляхом. Важливо знайти, які реальні потреби стоять за проблемою і як це може відрізнитися від того, що висловлюють обидві сторони. Під час кроку 2 проблема, що лежить в основі конфлікту, формулюється таким чином, щоб обидві сторони могли її погодити.

9. Крок 3 полягає в пошуку шляхів розв'язання конфлікту. На цьому етапі рішення не можуть коментуватися та засуджуватися – усі пропозиції повинні прийматися без коментарів та записуватися модератором(кою).

10. Далі модератор(ка) нагадує про поняття та підходи «поразка – поразка», «перемога – поразка» або «перемога – перемога», аналізуючи ухвалені рішення. Він(вона) просить пари охарактеризувати їхні рішення, використавши ці підходи (крок 4). Якщо діти з'ясувають, що жодне з рішень не є стратегією «перемога – перемога», їх запрошують поміркувати над тим, чи можна в цій ситуації віднайти таке рішення. Іноді бувають випадки, коли рішення «перемога – перемога» неможливе.

11. Після презентації відповідей модератор(ка) запрошує групи визначити, яке рішення найкраще (крок 5). Це можна зробити шляхом голосування піднятою рукою. У реальному конфлікті, де сторони прямо залучені до цього підходу розв'язання конфлікту, вони повинні ухвалити рішення.

12. Модератор(ка) завершує короткою презентацією кроку 6. Основним елементом кроку 6 є те, що після певного часу (кількох хвилин, годин, днів чи тижнів, що залежить від природи самого конфлікту) рішення оцінюється та, якщо можливо, ухвалюється.

13. Далі модератор(ка) може запропонувати дітям об'єднатися в мінігрупи по 4–5 осіб й опрацювати одну з [історій](#), узятих з творів сучасної дитячої прози, спробувавши віднайти різні варіанти розв'язання конфліктної ситуації. Після роботи в мінігрупах діти в спільному колі представляють свої напрацювання, діляться враженнями від виконання завдання та обговорюють питання: «Що допомагає конструктивно розв'язувати конфлікти?».

14. На завершення модератор(ка) розміщує три аркуші паперу формату А1 з написами:

- Я: Що я маю робити, щоб у нашій клубній спільноті не виникали конфлікти?
- Інші: Що інші мають робити, щоб у нашій клубній спільноті не виникали конфлікти?
- Ми: Що ми маємо робити, щоб у нашій клубній спільноті не виникали конфлікти?

Діти, довільно рухаючись, записують свої роздуми з приводу зазначених на аркушах питань. Завдання виконується в тиші, без коментарів. Після того, як відведений на написання час закінчується, діти обмінюються в колі найбільш цінними порадами, як жити в мирі: кожна дитина обирає та читає вголос речення, написане кимось іншим(ою).

Рефлексія

- Я дізнався(лася)...
- Я з'ясував(ла)...
- Я навчився(лася)...
- Я хотів(ла) би(б) обговорити...
- Я беру з собою...

Підсумковий коментар

Для налагодження ефективної співпраці в демократичній дитячій спільноті всі мають розуміти, що означає залежати від інших та коли інші залежать від них. Як досягти того, щоб клубна спільнота у своїй діяльності керувалася принципом «Ми усі разом працюємо на спільну користь»? Звичайно ж, слід тренувати в дітей навички командних гравців, навчати конструктивно розв'язувати конфлікти. Сподіваємося, що дискусії, які передбачаються під час виконання завдань про конструктивне розв'язання конфліктів, завершаться мирно, адже ми всі різні і водночас рівні у своєму праві на власну думку. Переконані, що спільно розроблені поради «Як жити в мирі» допоможуть дітям у конфліктних і проблемних ситуаціях.

Назва активності		Беремо участь – беремо відповідальність
Цілі демократичної практики		Заохочення дітей створювати значущі бачення, поміркувати про відповідальність як термін, що пов'язаний з людьми, об'єктами та завданнями, сприяння розумінню того, що означає взяти відповідальність за інших
Результат демократичної практики		Виставка «Звичайні люди роблять незвичайні речі»
Ресурси		Навчальне відео до ключової теми ОДГ/ОПЛ: «Відповідальність» (1 хв 54 с). Використані ресурси ОДГ/ОПЛ: Блок 3 (3-й клас). Ми – чарівники(ці)! Вправа 6.3. Якби я був(ла) чарівником(цею). Урок 1. Відповідальність. Організація простору: мають бути створені можливості для роботи в групах і в колі Роздатковий матеріал та обладнання: ■ 2 аркуші паперу формату А1, фліпчарт, маркери; ■ зображення людини та чарівника(ці), наприклад, Гаррі Поттера; ■ роздруківка «Якби я був(ла) чарівником(цею)» (1 екземпляр для кожної дитини); ■ роздруківка «Професія» (1 екземпляр для кожної дитини); ■ аркуш паперу формату А4, конверт, ручка (1 екземпляр для кожної дитини); ■ фломастери, олівці.
Час	Алгоритм проведення	Простір для нотаток
 60 хв	Формат: індивідуальна робота, робота у групах, обговорення в колі. Процедура - Діти сидять у колі. Модератор(ка) показує зображення двох людей – звичайну жінку чи чоловіка та чарівника або чарівницю. Відбувається обговорення питань: ■ У чому різниця між чарівниками або чарівницями та звичайними людьми? ■ Що звичайна людина робить у певних ситуаціях, наприклад, якщо зламався олівець? ■ Що чарівник або чарівниця робить у тих самих ситуаціях? ■ Коли ви востаннє мріяли мати магічні сили і що ви тоді хотіли змінити? ■ Яке ваше найбільше бажання зараз? Як би ви виконали це бажання, якби мали магічні сили? - Кожна дитина отримує роздруківку з питаннями та має уявити себе добрим(ою) чарівником(цею): «Якби я був(ла) великим(ою) чарівником(цею), я зробив(ла) би(б) так, щоб усі люди у світі жили в мирі, і щоб це сталося...»	

Кожна дитина доповнює речення:

- Я б зупинив(ла)...
- Я б зробив(ла)...
- Я б навчив(ла)...
- Я б запропонував(ла)...
- Я б продовжив(ла)...
- Я б створив(ла)...

3. По черзі за бажанням діти читають свої відповіді. Далі вони визначають й обговорюють, які нові бажання та потреби вони відкрили та чи можна щось зробити для того, щоб їхні бажання здійснилися.

4. Після короткої дискусії діти отримують завдання подумати про різні професії, представники(ці) яких наближають нашу перемогу, тобто беруть на себе відповідальність. Модератор(ка) записує професії, озвучені дітьми, у заздалегідь підготовленій таблиці на аркуші формату А1.

5. Далі діти мають об'єднатися в мінігрупи по 3–4 особи. Для цього вони повинні написати своє прізвище в таблиці поруч з професією, яка їм найбільше імпонує.

6. Кожна мінігрупа отримує [роздруківку](#) на аркуші паперу А4 із завданням презентувати певну професію:

- Назва професії.
- Яку роботу виконує представник(ця) цієї професії?
- За кого або за що відповідає представник(ця) цієї професії?
- Які наслідки можуть бути, якщо представник(ця) цієї професії не буде відповідальним(ою)?
- У чому може виявитися складність для представника(ці) цієї професії?
- Якою суперсилою має володіти представник(ця) цієї професії (знання, навички тощо)?
- Візуалізуйте представника(цю) цієї професії.

7. Після того, як мінігрупи виконали своє завдання, модератор(ка) пропонує їм знову об'єднатися в коло та кожній групі по черзі представити свою професію. Після презентації напрацювання кожної мінігрупи розміщуються на заздалегідь підготовленому аркуші А1 з написом «Наближаємо нашу перемогу разом».

8. Далі модератор(ка) може запропонувати дітям поділитися своїми професіями мрії та поміркувати над значенням вислову «Беремо участь – беремо відповідальність».

9. На завершення модератор(ка) пропонує дітям написати лист собі в майбутнє через рік. Для цього кожна дитина отримує аркуш паперу формату А4, ручку та конверт. Після того, як діти написали листи й заклеїли конверти, модератор(ка) просить написати на конверті їхнє ім'я та прізвище, а також дату, коли наступного року слід відкрити конверти.

Рефлексія

- Сьогодні я відкрив(ла) для себе...
- Мене здивувало...
- Виникли несподівані думки про...
- Сьогодні я зрозумів(ла)...

Підсумковий коментар

Хто з нас у дитинстві не мріяв стати чарівником(цею) і врятувати світ від голоду, бідності та інших бід? Діти люблять подорожувати у світ своїх фантазій. Світ дитячої уяви є сферою, де можуть виникати досить цікаві ідеї для розв'язання реальних життєвих проблем. То чому б цим не скористатися і не пограти в чарівників?! Однак діти мають усвідомлювати, що, окрім «магічних», є й цілком «реальні» шляхи їх подолання. Зокрема, відповідальність людини в обраній професії.

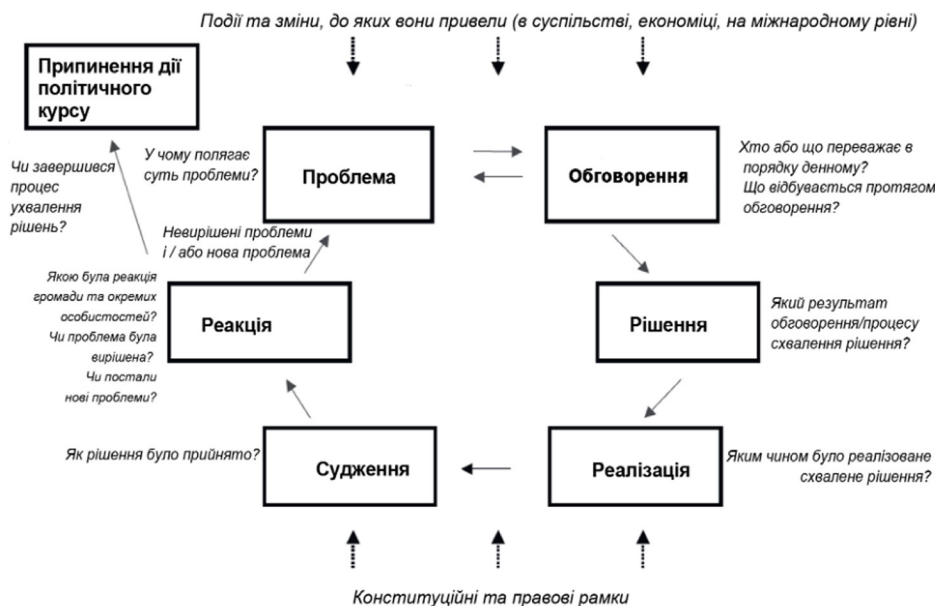

Назва активності		Політик – бос, лідер чи супергерой?!
Цілі демократичної практики		Сприяння поглибленню розуміння поняття відповідальності, уповноваження та делегування влади, соціальних ідеалів у демократичному суспільстві, залежності процесів ухвалення політичних рішень від місцевого та глобальних рівнів, навчання враховувати суперечливі інтереси та інтегрувати їх у задовільний компроміс, створення образу політичного лідера.
Результат демократичної практики		Портрет лідера
Ресурси		Навчальне відео до ключової теми ОДГ/ОПЛ: «Уряд і політика» (3 хв 39 с). Використані ресурси ОДГ/ОПЛ: Роздаткові матеріали до розділу 6, урок 2. Схема політичного представництва. Роздаткові матеріали до розділу 6, урок 1. Супергерой? Урок 2. Хороші діти, погані діти? Урок 2. Якби ти був(ла) прем'єр-міністром. Вправа 7.7. Як уряд впливає на ваше життя? Роздатковий матеріал для учнів 6.1. Модель політичного циклу: політика як процес розв'язання проблем у суспільстві. Організація простору: мають бути створені можливості для роботи в групах і в колі. Роздатковий матеріал та обладнання: ■ 4–5 аркушів формату А1; ■ маркери, фломастери; ■ роздруковка «Супергерой» (1 екземпляр для кожної дитини); ■ роздруковка «Метод «Прес» (1 екземпляр для кожної дитини); ■ 3 склянки з написами; ■ кольорові аркуші невеликого розміру для голосування.
Час	Алгоритм проведення	Простір для нотаток
 60 хв	Формат: інтерактивна вправа, робота в групах, обговорення в колі. Процедура - Діти сідають у коло. Модератор(ка) ставить питання закритого типу, тобто відповіді будуть «так» або «ні». Діти не виголошують свою відповідь уголос. Якщо вони подумки відповідають «так» – плескають у долоні, якщо «ні» – мовчать. - Орієнтовні запитання: 1. Ви сьогодні снідали? 2. Ви відпочивали в Карпатах? 3. Ви любите грати в настільні ігри? 4. Ви маєте сестру / брата? 5. Ви маєте таємницю? 6. Ви відвідуєте гурток / секцію? 7. Ваша перша мова – українська? 8. Ваше ім'я починається з літери «А»? 9. Ви присутні на сьогоднішньому занятті за власним бажанням?	

2. Далі модератор(ка) ініціює обговорення:

- Як ви себе почуваєте?
- Що вам вдалося дізнатися одне про одного?
- Які права дитини простежувалися в питаннях?
- Розкажіть про ваш вчорашній день: де ви були, що ви одягнули, бачили, їли, сказали, дізналися та зробили.
- Зазначте, чи кожна згадана вами річ зазнала впливу влади, включаючи загальнодержавну, регіональну та/або місцеву владу.
- Як ви вважаєте, яким є найголовніший обов'язок влади?

За потреби модератор(ка) коротко знайомить з поняттям делегування влади в межах держави та оглядово з політичним циклом, а також зазначає, що влада в демократичному суспільстві намагається досягти таких соціальних ідеалів, як добробут, безпека, справедливість, соціальна гармонія, права людини, процвітання тощо.

3. Модератор(ка) пропонує дітям об'єднатися в декілька мінігруп по 5–6 осіб і уявити, що вони живуть у майбутньому. З'ясувалося, що саме вони повинні зайнятися управлінням країною, інакше кажучи, вони є урядом. Як уряд, вони мають у своєму розпорядженні 6 мільйонів. Модератор(ка) може адаптувати цю цифру до річного бюджету управління країною.

4. Кожна мінігрупа має вирішити, як вона витратить гроші наступного року. Кожна група створює свій постер, пояснює, як уряд буде витратити гроші, і презентує свої ідеї в спільному колі. У кінці кожної презентації дітям надається можливість запитати мінігрупи про подальші плани використання коштів. Модератор(ка) також може поставити питання, надаючи інформацію стосовно економії та функцій уряду, наприклад:

- Чи думали ви, щоб витратити гроші на повну виплату іноземного боргу?
- Чи використаєте ви гроші на створення нових робочих місць?
- Наскільки важливим для уряду є спрямувати кошти на освіту?
- Як ви вважаєте, яким є найголовніший обов'язок уряду?

5. Далі модератор(ка) звертає увагу, що людей, які працюють в уряді, а також президента, народних депутатів називають політичними діячами або просто – політиками, і пропонує дітям обмінятися думками про політиків. Можна обговорити спочатку в мінігрупах, а потім у колі такі питання:

- Що ви думаєте про політиків?
- Яких політиків ви знаєте?
- Що повинні робити політики?
- Чого не повинні робити політики?
- Чому багато людей думає, що політики – погані люди?
- Політик – це бос?

6. Після обговорення модератор(ка) акцентує, що політичних діячів ще називають політичними лідерами, і мотивує до обговорення в колі таких питань:

- Хто такий лідер?
- Чи кожного політика можна назвати лідером?
- Чи кожен політик має бути лідером?

Діти отримують роздруківки [«Супергерой»](#) і міркують над тим, якими якостями має володіти політик, щоб його можна було назвати лідером. Завдання виконується індивідуально, а по завершенню діти обмінюються своїми напрацюваннями у двійках, трійках, шестірках – «2–3–6».

7. Модератор(ка) запрошує в коло для обговорення питань:

- Що ви дізналися, виконуючи це завдання?
- Чи є якості, які часто повторювалися? А які ні? Чому саме так?
- Чи повинен політик бути супергероєм?
- У яких ситуаціях політик повинен бути як усі?
- Які слабкі сторони може мати політик?
- У яких ситуаціях, на вашу думку, політик повинен бути замінений іншою кандидатурою? Як?
- Які побажання не може здійснити політик?

Рефлексія

Діти сідають по колу. Модератор(ка) ставить в центрі кола три склянки, які символізують урни для голосування. На кожній з них відповідний напис: «Політик – це бос», «Політик – це лідер», «Політик – це супергерой». Діти віддають свій голос за одну з позицій, яку вони підтримують, та обґрунтовують свою думку, використовуючи метод [«Прес»](#).

Підсумковий коментар

Обов'язком влади в демократичному суспільстві є підтримка загального блага. Це означає значно більше, ніж благо для більшості. Це є остаточною вигодою для всіх членів суспільства. Це означає, що все, що реалізується на практиці, є темою безперервних дебатів. Постійно пропонується низка різноманітних, іноді суперечливих, соціальних ідеалів, як, наприклад, поняття добробуту, безпеки, правосуддя, соціальної гармонії, прав людини або процвітання. Пріоритезація цих ідеалів у фактичних провідних планах може бути нелегкою, тим паче, що ресурси, які доступні владі, завжди обмежені. Тож, дискутуючи над тим, як витрати гроші, діти мають чудову нагоду розвинути лідерські якості. І може, саме сьогоднішнє заняття надихне когось з дітей стати в майбутньому політичним лідером(кою). Однак лідерами стають чи народжуються?! Це тема для наступних дискусій.

Назва активності		Ми вдома – в Україні
Цілі демократичної практики		Сприяти більшій обізнаності дітей про громаду, у якій вони наразі проживають, і ключові аспекти місцевого самоврядування, розвивати навички командної роботи та відчуття єдності й згуртованості
Результат демократичної практики		Поради органам влади територіальних громад «Наша громада, дружня до дітей»
Ресурси		Навчальне відео до ключової теми ОДГ/ОПЛ: «Різноманітність та плюралізм» (4 хв 33 с). Використані методичні ресурси: Мій парламент: розумію і впливаю: методичний посібник з громадянської парламентської просвіти для роботи з дітьми і молоддю. Організація простору: для проведення квесту необхідно достатньо вільного простору Роздатковий матеріал та обладнання: ■ шаблон «Паспорт команди» (за кількістю команд); ■ маршрутний лист для команд (за кількістю команд); ■ таблички з назвами станцій; ■ завдання для команд (за кількістю команд); ■ шаблон візитівки територіальної громади (за кількістю команд); ■ опитувальник «Істинне / хибне» (за кількістю команд); ■ картки з назвами інструментів участі (за кількістю команд); ■ картки з назвами груп прав дітей (за кількістю команд); ■ інструкція зі складання сенкану (за кількістю команд); ■ наліпки, фломастери, ручки, файли; ■ 1–2 аркуші формату А1, декілька аркушів формату А4.
Час	Алгоритм проведення	Простір для нотаток
 60 хв	Формат: навчальний квест. Процедура До проведення квесту модератор(ка) має: ■ за потреби адаптувати завдання для кожної станції квесту; ■ підготувати п'ять наборів для кожної станції, які включають: таблицю з назвою і номером станції; набір для кожної команди: аркуш із завданням і необхідні матеріали для його виконання (кожен набір бажано покласти в окремий файл); ■ продумати місце проведення квесту та розташування кожної станції; ■ знайти відповідальних за кожну станцію. Було б чудово, якби відповідальними особами на станціях стали дорослі місцеві жителі або інші особи, які супроводжують дітей; ■ провести інструктаж з відповідальними за станції, ознайомивши з маршрутом для команд, особливостями виконання завдань;	

- підготувати необхідний матеріал для командоутворення: роздрукувати декілька фото місцевої громади на аркушах паперу формату А4 (відповідно до передбачуваної кількості команд) та виготовити з них пазли за кількістю дітей.

Підготовчий етап

1. Командоутворення «Паспорт команди»

Діти отримають пазли-фрагменти фото громади та мають його скласти. У такий спосіб вони об'єднуються в команди.

Завдання для команди: створити паспорт своєї команди, зазначивши на [шаблоні](#) таку інформацію:

- назва команди;
- імена членів команди;
- символ команди;
- місце видачі паспорта (назва країни, територіальної громади, населеного пункту);
- дата видачі паспорта (дата проведення квесту).

Далі кожна команда має представити свою назву.

2. Інструкція для команд

Команди отримують [маршрутний лист](#) і мають по черзі пройти всі п'ять станцій. Кожна станція має табличку з номером та назвою.

На станції команди отримують завдання від відповідальних осіб, написане на аркуші паперу і вкладене у файл, після успішного виконання якого в маршрутному листі відповідальна особа робить помітку з кодовим словом і ставить свій підпис.

Якщо команда протягом 5 хвилин не може самостійно виконати завдання, вона має звернутися по допомогу до відповідального(ї) за станцію.

Якщо на станції перебуває декілька команд, які одночасно виконали завдання, то роботи приймаються по черзі.

Переможці та наступні місця визначаються в порядку проходження командами станцій.

Маршрутний лист

1 станція «Це ми, а це наша громада»

Команда отримує [шаблон візитівки територіальної громади](#).

Завдання для команди: створити візитівку територіальної громади, у якій вони зараз проживають, скориставшись шаблоном з переліком питань (наприклад, назва територіальної громади, область, у якій вона розташована, герб територіальної громади, ПІБ голови територіальної громади тощо).

Важливо, щоб у дітей був доступ до Інтернету, а в територіальній громаді був сайт, на якому команди за потреби можуть віднайти необхідну інформацію. Посилання на сайт має бути згенероване на QR-код.

Кодове слово: МИ.

2 станція «Досліджуємо врядування в територіальній громаді»

Команда отримує [роздруківку](#) з переліком певних тверджень, які стосуються повноважень органів місцевої влади. Важливо, щоб у полі зору дітей було згенероване на QR-коді посилання на [Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»](#).

Завдання для команди: визначити істинні та хибні твердження, зробивши відповідні помітки.

Кодове слово: УКРАЇНЦІ.

3 станція «Беремо участь у житті громади»

Команда отримує два [набори карток](#): 1 – з назвами інструментів участі жителів громади в місцевому самоврядуванні, 2 – з описом кожного інструмента.

Завдання для команди: поєднати назву й опис.

Кодове слово: НАША.

4 станція «Територіальна громада, дружня до дітей»

Команда отримує картку з одним з написів:

- право на участь та реалізацію власного потенціалу;
- право на особистий розвиток;
- право на належний рівень життя та добробуту;
- право на виживання, захист від заподіяння шкоди, право на захист.

Завдання для команди: згенерувати 3–5 порад, що могла б зробити кожна територіальна громада в напрямі забезпечення конкретної групи прав дітей, тобто щоб бути дружньою до дітей.

Усі команди можуть писати свої пропозиції на наліпках певного кольору, а модератор(ка) розмістити їх на спільному плакаті. У результаті вийде звернення дітей до місцевої влади територіальних громад України.

Кодове слово: СИЛА.

5 станція «Ми вдома – в Україні»

Команда отримує [схему складання сенкану](#).

Завдання для команди: створити сенкан за умови, що слово-тема – назва територіальної громади, у якій вони зараз проживають.

Кодове слово: У ЄДНОСТІ.

Завершальний етап

Після того, як усі команди пройшли всі станції, діти та інші охочі збираються в спільне коло, під час якого команди представляють свої сенкани. Команди презентують у тому порядку, у якому кожна з них прийшла до фінішу. Після кожного виступу модератор(ка) закликає привітати команду оплесками.

Рефлексія

Завдання квесту підібрані таким чином, що потенційно всі команди успішно їх виконають. І для того, щоб відзначити цей спільний успіх, діти мають стати в коло та взятися за руки. За вказівкою модератора(ки) діти звужують коло, виголошуючи при цьому фразу «Ми вдома – в Україні», і знову розширюють коло. Процедура повторюється тричі й завершується оплесками.

Підсумковий коментар

Навчальний квест – це чудова можливість для дітей навчатися із задоволенням, адже активності, передбачені в межах проведення квесту, базуються на завданнях, які стимулюють інтелектуальні здібності дітей і залучають їхню емоційно-вольову сферу. Задля того, щоб квест залишався квестом, потрібний спільний сюжет з не занадто складними, але й не занадто простими завданнями, які були б посилюючими для всіх учасників(ць) команд незалежно від віку і водночас які потрібно виконувати спільно. Тож ми підібрали завдання для натхнення, однак залишаємо простір для педагогічної творчості.

Назва активності		Дайджест нашої клубної спільноти
Цілі демократичної практики		Сприяння вивченню ЗМІ через створення власних ЗМІ, усвідомленню різноманітності їх змісту, форм та структури, пізнання дітьми критеріїв хороших ЗМІ та їх впливу на людей, навчання ухвалювати спільні рішення, сприймати та передавати інформацію, працювати в команді
Результат демократичної практики		Дайджест «Ми вдома – в Україні!»
Ресурси		Навчальне відео до ключової теми ОДГ/ОПЛ: «Медіа» (6 хв 40 с). Використані ресурси ОДГ/ОПЛ: Урок 3. Створюємо нашу настінну газету. Урок 4. Наш перший номер! Урок 1. Ми – гейткіпери! Уроки 2 і 3. Ми – гейткіпери! Роздатковий матеріал для учнів 9.1. Створення стінгазети: уміння робити вибір. Роздатковий матеріал для учнів 9.2. Рекомендації зі створення стінгазети. Роздатковий матеріал для учнів 9.3. Поради для написання хороших новин. Організація простору: мають бути створені можливості для роботи в групах і в колі. Роздатковий матеріал та обладнання: ■ кольорові серця з написаними іменами дітей; ■ 1–2 аркуші паперу формату А1; ■ близько 10–20 аркушів паперу формату А4; ■ маркери, олівці, фломастери, ручки; ■ клей-олівець, ножиці; ■ картки з написаними назвами різних видів ЗМІ; ■ кольорові наліпки; ■ роздруківка «Долонька» (1 екземпляр для 1 дитини);
Час	Алгоритм проведення	Простір для нотаток
 60 хв	Формат: індивідуальна робота, робота в групах, обговорення в колі. Процедура - Діти сідають у коло. У центрі кола викладено кольорові паперові серця з ниточкою та іменами членів клубної спільноти (1 серце – 1 ім'я), а також іменем модератора(ки). - Модератор(ка) першим(ою) бере одне із сердець, віднаходить дитину з іменем, написаним на ньому, і відповідає на запитання, звертаючись до цієї дитини: ■ Що мені в тобі подобається?	

■ Що ми вже робили разом? ■ Чому б я сумував(ла) за тобою, якби тебе тут не було? Після цього віддає серце. 3. Далі ця дитина бере одне із сердець і виконує таке ж завдання. Процедура повторюється, поки всі діти не отримають свої серця. Надалі всі носять серця на одязі як бейджики з іменами. 4. Модератор(ка) спонукає дітей до обговорення питання: ■ Що ви дізналися про себе, про інших, про команду й про спільний успіх, поки виконували завдання? 5. Модератор(ка) зазначає, що чудово було б поділитися історією успіху їхньої клубної спільноти з іншими, і запитує, що з цього приводу думають діти. 6. Модератор(ка) фіксує на фліпчарті картки з джерелами інформації й просить висловити свою думку з приводу питання: ■ Як вам зручно отримувати інформацію? Діти мають зафіксувати три наліпки на картках з джерелами інформації, яким вони віддають перевагу. Серед можливих джерел інформації: фейсбук, інстаграм, телеграм, вайбер, оголошення в адміністративних будівлях, у транспорті й на зупинці, друковані місцеві ЗМІ (газети), місцеві Інтернет-видання. Модератор(ка) може запропонувати доповнити цей перелік власними зручними каналами комунікації та отримання інформації, а потім ініціює обговорення питань: ■ Навіщо потрібні ЗМІ? ■ Що робить ЗМІ якісними? ■ Що ви думаєте про ЗМІ, яким віддаєте перевагу? ■ Що їм можна було б покращити? 7. Діти отримують пропозицію створити дайджест їхньої клубної спільноти, враховуючи позиції, озвучені під час обговорення. Передбачається, що дайджест міститиме чотири рубрики: ■ 1 рубрика – «Життя нашої клубної спільноти в коміксах»; ■ 2 рубрика – «Блог нашої клубної спільноти»; ■ 3 рубрика – «Інтерв'ю в членів нашої клубної спільноти»; ■ 4 рубрика – «Подієва замітка про нашу клубну спільноту». 8. Діти, враховуючи свої вподобання та здібності, об'єднуються в чотири редакційні групи. 9. Члени редакційних груп ознайомлюються зі своїм робочим завданням і розподіляють між собою ролі. ■ 1 редакційна група – рубрика «Життя нашої клубної спільноти в коміксах». Для опрацювання: «Як малювати комікс» Завдання: візуалізувати моменти кожного клубного дня, які найбільше запам'яталися членам клубної спільноти. ■ 2 редакційна група – рубрика «Блог нашої клубної спільноти» Для опрацювання: «Сторітелінг: правила, техніки, корисні матеріали та поради». Завдання: підготувати індивідуальну або колективну розповідь у форматі сторітелінгу на тему «Ми вдома – в Україні!». ■ 3 редакційна група – рубрика «Інтерв'ю в членів нашої клубної спільноти». Для опрацювання: «Проведення інтерв'ю та опитувань». Завдання: узяти інтерв'ю в членів клубної спільноти про їхні враження від досвіду, який вони здобули, вивчаючи поняття демократії.	
---	--

■ 4 редакційна група – рубрика «Подієва замітка про нашу клубну спільноту».

9. Редакційні групи презентують свої напрацювання, обмінюються враженнями й фіксують свої матеріали на аркуші А1 (можливо, потрібно склеїти декілька аркушів А1 разом), поступово створюючи дайджест.

Насамкінець модераторка(ка) пропонує обговорити назву. Для остаточного затвердження назви можна провести голосування.

Рефлексія

Модератор(ка) пропонує дітям розглянути долоню й зобразити в її центрі смайл, який би ілюстрував настрій наприкінці зустрічі.

Далі всі мають зробити записи поруч з пальцями відповідно до опорних слів (сподобалося, було важливим, не сподобалося, моє досягнення, було недостатньо) та озвучити ті, які мають почути інші.

Модератор(ка) може запропонувати дітям прикріпити долоньки навколо аркуша, на якому вони створили дайджест.

Далі діти стають у коло й подумки мають покласти на ліву долоню те, з чим вони прийшли в перший день діяльності клубної спільноти (багаж досвіду, знань, настрою), а на праву те, що отримали за ці 10 днів.

Потім усі одночасно плескають у долоні, виголосили «Дякую!» і тиснуть одне одному долоні зі словами вдячності.

Підсумковий коментар

Присутність і вплив ЗМІ у всьому світі значно посилилися останніми роками. Що складнішим і більш взаємозалежним стає наше життя, то більше ми звертаємося до інформації для того, щоб розуміти, як події впливають і змінюють нас. За будь-яким інформаційним повідомленням поза межами нашого особистого досвіду та безпосереднього сприйняття ми маємо звернутися до ЗМІ. Тож чому б не запропонувати дітям досліджувати ЗМІ та навчатися медіаграмотності через створення власних ЗМІ?! До того ж для цього є чудова нагода!

Вправа

Я пишаюся

Назва активності		Я пишаюся
Цілі		Розвиток позитивного мислення, упевненості, усвідомлення своїх позитивних якостей і поваги до інших
Результат		Візуалізація власних позитивних якостей
Ресурси		Засоби для малювання (папір, олівці, крейда тощо)
Час	Алгоритм проведення	Простір для нотаток
 30-40 хв	Формат: індивідуальна робота, обговорення в колі. Процедура Модератор(ка) просить дітей зобразити рису або будь-що, у чому вони найкращі, чим пишаються. Кожна дитина має самостійно виконати це завдання. Після того, як діти завершать свої малюнки, модератор(ка) пропонує їм презентувати намальоване. Ця вправа буде доречною в перші дні клубу для знайомства або в межах тематичного дня «Ідентичність». Рефлексія ■ Що ви дізналися про інших дітей вашої групи? ■ Чи є ще риси, які ви маєте, але не зобразили сьогодні? ■ Чи є щось спільне між усіма?	
Підсумковий коментар Кожен з нас має недоліки. Однак також кожен з нас має й безліч якостей, навичок, учинків, якими можна і слід захоплюватися, пишатися і хвалити себе. Навіть якщо мова йде про буденні, рутинні речі, справи тощо. Кожна людина унікальна, кожна людина має причини для того, щоб себе похвалити. Головне, ми маємо розуміти, що ми рівні у своїй унікальності та різноманітності. Тож так само, як маємо навчитися хвалити себе і пишатися собою, ми повинні цінувати й поважати й інших людей.		

Назва активності		Кривляки
Цілі		Сміхотерапія, вираження різних емоцій
Результат		Розслаблення, зняття емоційного напруження
Ресурси		Настільна гра «Шалені кривляки»
Час	Алгоритм проведення	Простір для нотаток
 30 хв	Формат: робота в парах, робота в невеликих групах, обговорення в колі. Процедура Модератор(ка) пропонує дітям об'єднатися в пари або невеликі команди. Діти мімікою, жестами, рухами повинні зобразити емоції, які вони відчувають. Завдання інших – вгадати зображену емоцію. Після цього можна запропонувати за тим самим алгоритмом виразити протилежні емоції. <i>Варіант:</i> настільна гра «Шалені кривляки», мета якої за допомогою кривляння зібрати колекцію карток з однаковими емоціями. Рефлексія ■ Які емоції діти відчувають частіше? ■ Які емоції було важче (незвично), а які легше (звично) зображати?	
 Підсумковий коментар		
Усі ми постійно переживаємо різні емоції, часом навіть не усвідомлюючи й не помічаючи їх. Одну і ту ж емоцію кожна людина може переживати і виражати по-різному. Однак навіть якщо ви відчуваєте негативні емоції, маєте бути впевнені, що на зміну їм обов'язково прийдуть позитивні.		

Назва активності		Наша ідеальна громада
Цілі		Зняти емоційну напругу, розвинути тактильну чутливість
Результат		Створено портрет ідеальної громади з піску
Ресурси		Організація простору: мають бути створені умови для роботи в групах за столами
Час	Алгоритм проведення	Простір для нотаток
 60 хв	Формат: групова робота, обговорення. Процедура Залежно від кількості дітей модератор(ка) може організувати роботу в одній групі або декількох. Модератор(ка) пропонує дітям зліпити з піску громаду мрії та дає такі настанови: ■ обговоріть, які, на думку вашої команди, обов'язкові атрибути громади мрії та з яких компонентів має складатися витвір; ■ розподіліть між собою обов'язки, хто відповідатиме за створення того чи іншого елементу витвору. Таким чином, під час спільної роботи, окрім терапевтичного ефекту, діти зможуть розвинути вміння домовлятися, проявити лідерство, розподілити між собою обов'язки тощо. Ця вправа буде доречною в межах тематичного дня «Ми вдома – в Україні». Рефлексія ■ Які ключові атрибути ідеальної громади діти визначили й зобразили з піску? ■ Що спільного та відмінного (якщо працювало кілька груп) в уявленні груп про ідеальну громаду? ■ Про що було найважче та/або найлегше домовитися?	

Назва активності		Кривляки	
Цілі		Розвиток позитивного мислення, ізотерапія	
Результат		Створено зображення машини для здійснення мрій	
Ресурси		Засоби для малювання (папір, олівці, крейда тощо)	
Час	Алгоритм проведення		Простір для нотаток
 60 хв	Формат: індивідуальна робота, обговорення в колі. Процедура Модератор(ка) пропонує дітям візуалізувати їхню мрію (одну або декілька), намалювавши її на папері чи асфальті. Наступний крок – вигадати та зобразити машину, що втілює мрії, і придумати алгоритм її роботи. Коли діти завершать виконувати завдання, модератор(ка) пропонує кожній дитині: ■ представити свою роботу; ■ навести 1–3 аргументи на користь того, що мрія обов'язково здійсниться.		
 Підсумковий коментар			
Мрійте, і ваші мрії обов'язково здійсняться. Попри це, не залишайте їх втілення на долю випадку або чарівної машини. Адже ви здатні на великі вчинки! Вірте в це! Утілюйте вашу мрію плануванням і діями – і у вас неодмінно все вийде!			

Назва активності		Картина на згадку про DECIDE Summer Club «Ми вдома – в Україні»	
Цілі		Кольоротерапія	
Результат		Створено спільну картину	
Ресурси		Полотна на підрамнику, пальчикова фарба, серветки	
Час	Алгоритм проведення		Простір для нотаток
 60 хв	Формат: групова робота. Процедура Модератор(ка) пропонує дітям спільно намалювати картину про DECIDE Summer Club «Ми вдома – в Україні». Наприклад, можна зобразити пальчиками на полотні дерево (чи будь-що інше) і залишити під «своїм» намальованим елементом побажання друзям чи просто підпис. Радимо використовувати цю вправу для завершального дня літнього клубу. Рефлексія ■ Що найбільше запам'яталося з подій, пережитих у DECIDE Summer Club? ■ З чим у вас асоціюється кожен колір?		
 Підсумковий коментар			
Діти мають відчувати, що незалежно від того, у якому куточку нашої країни перебувають, вони вдома – в Україні.			

Вправа

Моє медіаполе

Назва активності		Моє медіаполе	
Цілі		Визначення рівня медіазалежності	
Результат		Висновки щодо оптимізації споживання медіаконтенту	
Ресурси		Роздрукована форма відповідно до кількості дітей у групі	
Час	Алгоритм проведення		Простір для нотаток
 20 хв	Формат: індивідуальна робота, обговорення в колі. Процедура Модератор(ка) роздає дітям аркуші з надрукованим медіаполем і пропонує проаналізувати, якими каналами комунікації вони користуються, яким надають перевагу та скільки часу (годин, хвилин) витрачають на кожний з них. При цьому загальна кількість годин може перевищувати 24 години. Рефлексія ■ Чи здивовані ви результатом аналізу? ■ Що б ви змінили в користуванні медіа після вправи?		
 Підсумковий коментар			
Вправа сприятиме самодіагностиці, усвідомленню надлишкового споживання медіаконтенту, а тому розумінню важливості дозованого використання медіа, збільшення кількості часу на живе спілкування тощо.			

Назва активності		Оце новина!	
Цілі		Обговорення ключових ознак новин і практика їх створення	
Результат		Усвідомлення важливості критичного осмислення медіаконтенту та перевірки інформації з різних джерел	
Ресурси		Аркуші паперу, ручки	
Час	Алгоритм проведення		Простір для нотаток
 30 хв	Формат: пояснення, індивідуальна або групова робота. Процедура Модератор(ка) пропонує дітям подумати та назвати ключові елементи новин й алгоритм їх побудови: ■ Якою, на ваш погляд, має бути якісна новина? Після обговорення модератор(ка) пояснює: У новинах зазначається інформація, яка, на думку автора, найбільш важлива. Ця інформація зазвичай відповідає на запитання «Хто?», «Що?», «Коли?», «Де?», «Як?», «Чому?». Це пов'язано з тим, що людина все рідше читає повний текст новини, тож головну інформацію слід читачу «дати» одразу. Далі в новині ідуть важливі подробиці, а потім загальна інформація. Такий принцип називають перевернутою пірамідою. Після обговорення та пояснення модератор(ка) пропонує дітям самостійно написати новину, наприклад про літній клуб. Варіант: написати новину про літній клуб за сюжетом улюбленої казки, мультфільму, коміксу тощо. Передбачається, що діти зачитують створені новини. Рефлексія ■ Чи однакові вийшли новини в кожного автора? ■ Що було спільне, а що відмінне? ■ Як ви думаєте, чому новина кожного автора відрізняється від інших?		
 Підсумковий коментар			
Найважливіші факти (верх піраміди) можуть відрізнитися в кожного автора, адже людина визначає головне суб'єктивно, як і суб'єктивно сприймає інформацію. Це може залежати від переконань, від точки, з якої людина спостерігає за ситуацією тощо. Тож не кожна новина повністю об'єктивна (навіть без наміру маніпулювання). Саме тому важливо перевіряти інформацію з різних джерел та критично її оцінювати.			

Етнографічний квест

Назва активності		Етнографічний квест	
Цілі		Вивчити основи культурної самобутності українців	
Результат		Ознайомлення з культурними та історичними особливостями регіону, виготовлення ляльки-мотанки	
Ресурси		Організація простору: для проведення квесту необхідно достатньо вільного простору, а також організувати візит до місцевого / шкільного / етнографічного музею (за можливості). Роздатковий матеріал та обладнання: ■ картки зі словами-діалектами; ■ фото стародавніх речей домашнього вжитку, предметів побуту, знаряддя праці (якщо немає музею); ■ клаптики білої тканини (за кількістю учасників); ■ червоні нитки (за кількістю учасників(ць)); ■ програвач; ■ гастрономічні смаколики (за кількістю учасників(ць) / фото обрядових страв; ■ фото традиційного вбрання різних регіонів України.	
Час	Алгоритм проведення		Простір для нотаток
 180 хв	Формат: кожна станція матиме вступну ознайомчу частину. На кожній станції після успішного виконання завдання діти отримують як нагороду елементи, з яких після проходження квесту разом з модератором(кою) виготовляють традиційну українську іграшку-оберіг – ляльку-мотанку. Процедура Станція 1. Скажи мені, звідки ти? Етнологія (етнос – народ, логос – наука, вчення) – наука про пізнання народів, прогресу й цивілізацій. Це окрема суспільствознавча наука, основним об'єктом дослідження якої є народи, їхня культура і побут, походження, розселення, процеси культурно-побутових відносин на всіх етапах історії. Часто дослідники застосовують термін «народознавство». Кожен етнос, або ж народ, має безліч характеристик та ознак, які його визначають та якими він відрізняється від сусідніх народів: територія формування, раса, мова, традиції, вірування. Та чи не найголовнішою ознакою кожного етносу є самоідентифікація його представників як частини народу (приклад, я українець, я поляк, я француз тощо). * На прикладі українського й кількох інших народів обговоріть з учасниками(цями) квест-уроку важливість кожної з ознак народу. Щоб утворилася спільнота, що говорить однією мовою, її члени тривалий час мають бути пов'язані зв'язками, які могли виникнути лише в тому випадку, якщо група людей, що дала початок народу, жила на певній території, так званій території формування. Але ситуація змінилася, і територія формування етносу необов'язково є територією його проживання на цей момент. Інколи народ, сформувавшись на певній території, частково (а то й повністю) покидає її, розселяючись по інших місцевостях (наприклад, так сталося з євреями або ромами).		

Ще однією характерною ознакою етносу є раса, що зумовлена впливом географічних і кліматичних умов. Це особливе поєднання таких успадкованих біологічних рис, як колір шкіри, розріз очей, риси обличчя, статури тіла тощо. Однак у сучасному світі вона теж не є визначальною в приналежності до певного народу.

Особливості культури та вірувань у XXI ст. теж важко відстежити: люди не одягають традиційне вбрання своєї етнічної групи на щодень, не обов'язково дотримуються всіх соціальних норм чи принципів поведінки, типових для представників тієї чи іншої нації.

Тому основними критеріями, за якими в сучасному світі реально визначити приналежність людини до певного народу (етносу), є її самоідентифікація – те, ким вона себе вважає, і, звісно ж, мова спілкування. Важливою є саме національна мова – засіб цілковитого порозуміння й розвитку, або так звана «літературна мова», що фактично стандарт правильної мови.

Першим великим твором загальнонаціонального значення нової української літературної мови була «Енеїда» І. П. Котляревського.

Сучасна українська літературна мова сформувалася на основі середньонаддніпрянського говору південно-східного наріччя діалектів сучасної Полтавщини та Південної Київщини, ввібравши в себе деякі діалектні риси інших наріч.

Отже, діалект (від грецького – розмова, говір, наріччя) – різновид певної мови, що разом з літературною становить національну мову; засіб спілкування між представниками(цями) однієї територіальної чи соціальної групи.

В Україні діалектні особливості найлегше простежити саме в межах етнографічних регіонів – частин територіального розселення етносу, що вирізняється з-поміж сусідніх частин притаманним їй комплексом ознак (явищ) матеріальної та духовної культури цього етносу. Етнографічні регіони не збігаються із сучасним територіальним поділом України на області.

** Розглянути [карту](#). Обговорити з дітьми, у якому регіоні вони перебувають, або хто звідки приїхав. Запитати в приїжджих, чи чули вони якісь слова, значення яких було не до кінця зрозумілим (і навпаки).

ЗАВДАННЯ

Озвучувати учасникам(цям) діалектні слова з [карток](#) та разом знаходити пояснення та літературні відповідники.

1. Трафунок – випадок
2. Нянько – батько
3. Жабурина – водорості
4. Ловкий – вправний
5. Адкуль – звідки
6. Банітувати – лаяти, сварити
7. Кремпуватися – соромитися
8. Швагро – чоловік сестри
9. Утва – качка
10. Захцянка – бажання
11. Коцнути – розбити
12. Ласкавиця – грім

Нагорода – невеликі клаптики білої тканини, що слугуватимуть основою ляльки-мотанки.

Станція 2. Матеріальна культура

Під матеріальною культурою розуміють сукупність предметів, пристроїв, споруд, тобто штучно створений людиною предметний світ.

* Поспілкуватися з учасниками(цями) квесту на тему цінності збереження матеріальної культури. Запитати, чому створюють музеї, яка їх роль?

Українці – етнос з високорозвиненою землеробською культурою. Саме це заняття зумовило традиційний побут, матеріальну культуру, систему основних свят й обрядів та світогляд.

Сприятливі кліматичні умови, родючі землі об'єктивно сприяли тому, що в усіх історико-етнографічних зонах України (крім Карпат) орне землеробство стало основною галуззю господарства, воно доповнювалося городництвом і садівництвом. Із землеробством в українців було пов'язане і тваринництво. Крім основного виробного господарства, зберігалися давні допоміжні заняття – рибальство, полювання, бджільництво.

Традиційне українське селянське господарство було переважно натуральним. Сім'я забезпечувала себе всіма основними продуктами споживання.

Переважна частина предметів побуту також виготовлялася в домашніх умовах.

Ремесло – це дрібне виробництво, основою якого є ручна праця. Більш складні ремесла й промисли перетворювалися в професійні заняття (хоч і ремісники вели присадибне господарство).

Серед найбільш популярних ремесел в Україні були:

1. *Гончарство* – виготовлення керамічних виробів з гончарної глини – посуду, кахлю, іграшок, прикрас. Форма та візерунки на них були типовими залежно від регіону виготовлення. Окремим ремеслом гончарство стало з винайденням гончарного круга.

2. *Ткацтво* – виготовлення суворих (необроблених) текстильних тканин на ткацькому верстаті шляхом їх взаємного переплетення. Його можна віднести і до господарської діяльності, і до народного мистецтва. Виготовлення тканин у домашніх умовах у такій кількості було зумовлене нагальною суто практичною потребою людини в тканинах, щоб вбратися, оздобити житло, використати їх з господарською метою. Матеріалом для розвитку ткацтва стали прядильні волокна, що отримувалися з вовни, коноплі та льону. Це було закономірно, оскільки в Україні провідними господарськими галузями були скотарство та хліборобство. Вівчарство давало можливість використовувати овечу вовну для створення тканин, а хліборобство вирощувало культури, придатні для подальшого виготовлення ниток.

3. *Бортництво* – розведення бджіл у бортях, лісове бджільництво. Спосіб бджільництва, що прийшов на зміну примітивному «видиранню» меду диких бджіл у дуплах дерев. Первісне значення «борт» – дупло в дереві, у якому гніздилися бджоли. Традиційно бортництво було заняттям чоловіків. Воно передавалося у спадок по чоловічій лінії разом з бортями та пасіками. Так утворювалися династії спадкових бджолярів. Праця бортника полягала у виготовленні вуликів у стовбурах дерев або використанні природних отворів у деревах на висоті від 4 до 15 метрів над землею. Видовбували отвори в деревах, коли там оселялися бджоли, слідували, щоб рій не замерз узимку, діставали мед та інші продукти бджільництва два рази на рік – навесні та восени, лишаючи бджолиній сім'ї третину меду на зимівлю.

4. *Ковальство* – обробка металів способом гарячого кування. На території України сформувалося ще в давньоруський період. З розвитком обробки металів у XV-XVI ст. від ковальства відокремилися більш вузькі спеціалізації з виготовлення голок, годинників, ювелірних виробів (золотарство), котрі зосередилися в містах.

5. Вичинка шкіри волів та коней, з якої шили взуття, була відома в Україні під назвою *чинбарство* (на західній Україні – *гарбарство*), вичинка шкіри овець для одержання овчини називалася *кушнірством*. У чинбарстві розрізнялося ще *лимарство* – вичинка шкіри-напівфабриката, так званої *сириці*, яка йшла на виготовлення зброї та інших господарських виробів.

Разом із *шевським ремеслом* – пошиттям взуття, а також *кожухарством* та *шапкарством* вони складали групу традиційних шкіряних промислів і ремесел українців.

6. *Теслярство* – один з найбільш масових деревообробних промислів; зведення житлових та інших споруд, господарських будівель тощо. Зрубані дерева обтесували здебільшого вручну різного виду сокирами й розпилювали на колоди. Уздовж колод знизу долотами видовбували поздовжні пази, а по кінцях – зарубки. За допомогою простого, але ефективного знаряддя – *драчки* – колоди щільно з'єднували в зруб.

7. *Столярство* – вид деревообробного промислу; виготовлення хатнього начиння – лав, ослонів, скринь, столів, табуреток та стільців, мисників, ліжок, а також віконних рам та рамок для вуликів, дерев'яних частин борін та плугів тощо.

8. *Стельмаство* – деревообробний промисел, пов'язаний з виготовленням транспортних засобів – возів і саней, а також коліс, полоззя, дуг тощо. Крім традиційного столярного інструмента, стельмахи широко користувалися коловороткою (зазвичай при виготовленні округлих ступиць). Специфіка стельмаства полягала й у тому, що матеріал для гнуття ободів, дуг, полоззя заздалегідь розпарювали в спеціальному приміщенні – парні. Це була невелика зрубна землянка з подвійними, засипаними піском стінами, піччю, над якою встановлювався чан з водою, димарем, а також отвором для виходу пари. Відомий був і давніший різновид парні: так звана суха парня – неглибока яма з вогнищем, що курилося, покрита дерном, зверху якого клали підібраний для гнуття матеріал.

9. *Гутництво* – виготовлення скла і виробів з нього. Значного розвитку набуло ще за часів Русі. Районами найбільшого поширення гутництва в Україні були Чернігівське, Київське і Волинське Полісся, оскільки для виготовлення скла потрібний поташ, який добували, спалюючи дерево, а також кварцовий пісок, крейда і вапно, що залягали на цій території. Починаючи з XVI ст., на Поліссі, а також Слобожанщині, Поділлі, Буковині, Галичині з'явилася значна кількість невеликих підприємств – *гут*, на яких виробляли скло. Ремісники-скляри виготовляли різноманітні сорти «простого», зеленого, синього, димчастого скла, а також кришталь, віконне й лампове скло, кухонний, горілко-винний посуд (*пляшки, баклаги, штофи, чарки, стакани*), тарілі й тарілки, вази тощо. Виплавляли скло в спеціальних печах, що мали декілька вогнетривких посудин – *донниць*. Деякі вироби, особливо фігурний посуд у вигляді ведмедиків, зайців тощо, розписували олійними фарбами.

10. *Плетіння* – кустарний промисел з виготовлення господарсько-побутових та художніх виробів з різноманітної еластичної сировини. В Україні має багаті й давні традиції, особливо на Поліссі. Як сировину для плетіння використовували лозу, кору певних дерев, насамперед молоді липи (*лико*) та берези (*береста, луб*), верболіз, хвойну та дубову скіпку, коріння ялини, сосни тощо.

ЗАВДАННЯ

Встановити відповідність між знаряддями праці на [картинках](#) та назвами народних промислів.

Фото 1 – Чинбарство

Фото 2 – Бортництво

Фото 3 – Ткацтво

Фото 4 – Ковальство

Фото 5 – Гутництво

Нагорода – кілька червоних ниток для кожного(ї) учасника(ці) команди.

Станція 3. Фольклорна

Фольклор – одне з найширших понять, яке трапляється в науках про культуру. У розумінні більш широкому фольклор дуже близький до поняття народної творчості. Дослідники вважають, що термін «фольклор» охоплює як твори динамічні (мистецтво слова, музику, видовища, танок, пластику), так і витвори статичної культури (такі як прикладне мистецтво, народна архітектура), а також культурні традиції та звичаї, пов'язані з ними. У вузькому значенні, фольклор – це усна народна творчість, що створюється колективно і при цьому нерозривно пов'язана з життям і побутом, з характерними рисами та історією народу.

Наративний (оповідний) фольклор включає казки, притчі, байки, прислів'я, приказки, примовляння, замовляння, побажання, привітання, віншування, прокльони, лайки тощо. Породжує літературу, віршування, театр, художнє читання.

Музичний фольклор поділяється на вокальний та інструментальний; кожний з цих видів має безліч жанрів та форм.

Найбільше відомостей про народні пісні можна почерпнути із записів XIX–XX ст. І вже перші записувачі фольклору встановили генеральний принцип поділу їх на дві великі групи – обрядові та необрядові.

Обрядові пісні небезпідставно вважають давнішими, у них збереглися архаїчні риси і в мові, і в мелосі, і в ритміці, і в поетиці. Кожну виконували лише в контексті певного обряду чи навіть обрядодії і нерідко лише один раз на рік чи впродовж кількох днів року (якщо це стосувалося календарної обрядовості) або ж лише під час урочистої сімейної події (хрестин, весілля, похоронів). Відповідно до своєї функціональності обрядові пісні мають вужчу класифікацію: *календарно-обрядові* й *родинно-обрядові*.

Календарно-обрядові пісні супроводжували народний календар.

Пісні зимового циклу свят прив'язані, по-перше, до звичаїв **колядування**, що залежно від локальних традицій припадали на 7 січня і кілька днів потому. Вони мали назву **колядок** і їх виконували **колядники**, які обходили хати з побажаннями доброго року, звертаючись у пісенній формі до кожного (або принаймні майже до кожного) члена сім'ї (є колядки господарю, господині, парубку, дівчині тощо). 13 січня – це був час для **щедрівок**, виконавці обряду щедрування і цих пісень звалися **щедрувальниками**. Пісні зимового циклу супроводжували ігрові дії з перевдяганнями та бутафорією (**вертеп, коза, Маланка**).

Весняно-літній період календаря пов'язаний з пісенними циклами веснянок (гаївок), русальних (троїцьких), купальських, петрівських, жнивних пісень. **Веснянки** (на західній Україні – **гаївки**) виконували на свято Воскресіння Господнього, у цей великодній час дівчата й діти співом, у специфічній гучній манері, проганяли зиму та закликали весну, водили хороводи з різними ігровими сюжетами – **«Кривий танець», «Воротар», «Подольночка», «Мости», «Мак», «Вербовая дощечка»**. На Галичині, Надсянні, українсько-білоруському пограниччі весняні величальні пісні називали ранцівками / риндзівками / рогульками; у деяких етнографічних районах Волині і Полісся виконували **волоचेбні / волочільні пісні** під час обдаровування крашанками на Великдень.

Троїцьку обрядовість також супроводжують обрядові пісні. Так, на Зелені свята в деяких селах північно-західного Полісся «водять куста»: подружки закрічують у кленове листя дівчину, ведуть по селу, співаючи пісень, які науковці називали **кустовими**. Часом гурт дівчат заходив до кожної хати, подібно до колядників, і отримував за пісні поштунок. В інших регіонах (також переважно на Поліссі) троїцький тиждень супроводжувала русальна обрядовість з **русальними піснями**, які виконували сільські дівчата та жінки не лише під час Трійці, а й на русальному тижні, коли відбували проводи русалок – розигри (або брикси), щоб задобрити цих міфічних істот, аби вони не шкодили господарству та людям.

На території Лівобережної України, на Подніпров'ї акцент літньої обрядовості припадав на свято Івана Хрестителя (Купала) та на Петрівку. **Купальські та петрівчані пісні** («На Івана Купала», «Маленька нічка петрівочка, / Не виспалася Наталочка») мають любовні (часом еротичні) та шлюбні мотиви. Ними супроводжували звичаї плетіння вінків, ворожіння, стрибання через вогонь, спалювання опудала Купала чи Марени, ритуальний бешкет.

Завершення календарних обрядів літнього циклу пов'язане зі збиранням урожаю – жайками, жнивами й обжинками. Пісні цього календарного періоду виконували переважно жіночі гурти або окремі виконавці, зазвичай у перервах між роботою, дорогою на поле чи з поля. Найпопулярнішим мотивом цих пісень є висміювання лінивих косарів чи женців, тож пісенні зразки виявляють спорідненість із **жартівливими піснями і танцювальними приспівками**.

Родинно-обрядова пісенність пов'язана з трьома точками життєвого циклу людини – народження (хрестини), одруження (весілля) і смерть (поховання). У **хрестильних піснях** частково зафіксовані архаїчні звичаї роздавання бабою-повитухою каші та букетиків за певний викуп, обдаровування кумів і баби, возіння баби на візку селом.

Найбагатшим є комплекс **весільних пісень**. Головними співаками й розпорядниками дійства є гурти жінок від обох сторін молодят, на чолі кожного, як правило, була або старша сваха, або найкраща в селі знавчиня і заспівувачка весільних пісень.

Завершує родинно-обрядовий цикл поховальна обрядовість, яка мала власні пісні кількох різновидів. Це були 1) пісні, які співали люди похилого віку з мотивом очікування смерті, а також близьке оточення померлого вже безпосередньо при небіжчику; 2) народні **голосіння** (причитання, плачі, тужіння, йойкання), які на похороні виконували найближчі родичі чи професійні плакальниці.

* Запитати в учасників(ць) квесту які традиційні пісні вони знають, спробувати заспівати кілька рядочків.

ЗАВДАННЯ

Прослухати традиційні українські пісні та вгадати, до якої групи фольклорних пісень вони належать: за кожну правильну відповідь ведучий(а) вмикає пісню в сучасній обробці, і учасники(ці) мають час потанцювати.

Композиція 1 – [Веснянка](#)
Гордій Старух [«Веснянка»](#)

Композиція 2 – [Косарські пісні](#)
The Dooh [«Гриць»](#)

Композиція 3 – [Колядка](#)
Гуляйгород [«Рясна – красна»](#)

Композиція 4 – [Родинно-побутова](#)
КНАУАТ [«В кінці греблі шумлять верби»](#)

Композиція 5 – [Купальські](#)
Go-A [«Купала»](#)

Нагорода – клаптик тканини для рук майбутнього оберегу.

Станція 4. Гастрономічна

Для українців хліб завжди був головним компонентом харчування, не лише через особливості їхньої господарської діяльності, а й традиції, народжені регіональною специфікою. Відповідно до регіональності хліборобських культур формувалося й меню, яке у всіх районах України в основному складалося з хлібних страв.

За традицією вони готувалися здебільшого з житнього, гречаного та кукурудзяного борошна: на Полтавщині – з гречаного, Слобожанщині – житнього з доданням пшеничного та ячного, на Гуцульщині – з кукурудзяного (коржі, малай), на Бойківщині та Лемківщині – з вівсяного (ощипок, палення) або ячного (адзимка). При готуванні хліба до борошна нерідко додавали різноманітні домішки – висівки, картоплю, квасолі, горох, а також борошно з товченої дубової кори, сосни або лободи.

Асортимент борошняних страв української кухні включає розмаїття хлібних виробів, більшість з яких – обрядові (коровай, корочун, лежень, мандрики, паска, гуски, шишки), каші (пшоняна, ячна, кулеша, пенцак, зубці, путря, дробленка), рідкі мучні страви (пшоняний куліш, ячний крупник), кашеподібні страви з борошна (лемішка, соломаха, малай, мамалига, толокно), а також оригінальні напої (жур, кваша), оспівані Іваном Котляревським в «Енеїді».

Другу етнічну особливість української кулінарної традиції становив великий асортимент овочевих страв. Це – і борщ, і капуста, і голубці, і квашена капуста, і солоні огірки, і гарбузова каша. Починаючи з другої половини XVIII ст., в Україні поширюється картопля й різноманітні картопляні страви – печеня, деруни, коми, кльоцки, особливо в Поліському регіоні. Серед населення Карпат велику роль відігравали страви з бобів та квасолі, зварені й заправлені борошном, салом та цибулею. Гуцули готували товченку: до зварених бобів, квасолі та картоплі додавали третій мак, перець, цукор, цибулю або й сушені сливи та яблука.

Широким асортиментом славилися й м'ясні, рибні та молочні страви, хоча як повсякденна їжа вони були рідкістю для української родини. Проте в загальному кулінарному мистецтві й етнічних традиціях харчування вони посіли досить помітне місце й позначені оригінальністю. Неповторними за технологією та смаковими якостями стали кендюхи, кров'янки, крученики, печеня, січеники, хлібні хляки, шинка, а також скелотина, бриндзя, колотуха, завдаванка, сирокваша, парушка тощо.

Багато страв української кулінарії набули етнічної та інтеретнічної символіки. Етнічна символічність визначалася насамперед через усвідомлення українцями окремих страв як своєрідного коду національної культури, вписаних у систему етнічної історії. Вони розумілися ними і як зразки найвищих досягнень власного кулінарного мистецтва.

Взірцями світової народної кулінарії і водночас маркером самобутньої української культури ще в XVII–XVIII ст. стали такі страви, як борщ, галушки, вареники, горілка, узвар. Їхні назви вживалися в таких словосполученнях: український борщ, українські (або полтавські) галушки, українські вареники, українська горілка, українське сало.

* Обговорити з учасниками(цями) квесту, які традиційні страви готують у їхніх родинах або які вони куштували.

ЗАВДАННЯ

- 1) Із зав'язаними очима усі учасники(ці) команди мають спробувати по одній традиційній українській страві (приміром, вареник з картоплею/капостою, чорний хліб з салом, маківник тощо (найпростіше, що можна або придбати в магазині, або нескладно приготувати) та вгадати її.
- 2) Встановити відповідність між традиційними обрядовими стравами і святами (див. [фото](#)).

Фото 1. Шулики (Маковія)

Фото 2. Калита (Андрія)

Фото 3. Паска (Великдень)

Фото 4. Кутя (Різдво)

Фото 5. Коровай (весілля)

Нагорода – нитка зеленого або синього кольору кожному(ій) учаснику(ці) команди.

Станція 5. «Вишивала мама долю»

Українське народне вбрання – національний одяг українців, створений на всіх етапах історії України. Однак «традиційним» в етнології заведено вважати стрій XIX ст.

В основному український національний одяг має однакові складові. Весь одяг відрізнявся залежно від пори року (літній і зимовий), соціального стану населення українських земель (шляхта, козаки (військовики), міське населення, посполиті, сільське населення, чумаки), природо-кліматичних особливостей місцевості, тобто одяг населення лісової смуги (Полісся) відрізнявся від одягу гірського населення (гуцулів, бойків, лемків) та від лісостепових (Поділля, Наддністрянщина, Слобідська Україна) або степових земель (Запоріжжя, Бессарабія). Також вбрання було святковим (повний стрій) та на кожний день. За основу національного вбрання береться повний святковий стрій. Основні елементи українського народного вбрання були сформовані ще в княжі часи та пізніше майже не змінювалися, про це свідчать назви одягу, відомі ще з князівських часів: свита, кожух, сорочка. Українське вбрання має в собі риси скіфського та візантійського одягу. На незначні трансформації в одязі впливали також історичні часи та зміни в державності, межах українських земель. Так, одяг княжої доби мав риси візантійської культури, а одяг козацької доби змінився в умовах постійних військових дій.

Однак основою українського традиційного вбрання була і залишається – вишита сорочка.

Кожен регіон України, а іноді навіть окреме село, має свою особливу вишивку, яка відрізняється від інших технікою та орнаментом. У деяких областях це ремесло любили навіть чоловіки.

Існує багато пояснень, чому кожен регіон обирає свою орнаментику та кольорову гаму вишитих сорочок.

Та чи не найвідомішою є легенда про борщівські сорочки (Тернопільщина).

За давніми розповідями, у XV–XVIII ст. на Борщівський край постійно здійснювали набіги татарські й турецькі завоювальники. Під час одного з таких нападів у кількох селах цього району були вбиті всі чоловіки, тож жінки заприсяглися носити траур за загиблими впродовж кількох поколінь. Після таких подій вишиванки з густими чорними візерунками одягалися на всі урочистості, у тому числі на весілля та інші свята. І лише після 20–30-х років минулого століття, коли збіг термін клятви, жінки знов почали застосовувати у вишивці яскраві життєрадісні кольори замість чорної вовни.

Однак у більшості регіонів усе ж обирали більш традиційний колір – червоний. Його найлегше було добути – з материнки чи комах воскового червця.

Проте були й унікальні – наприклад, на Полтавщині були сорочки, які вишивали нитками кольору індиго (проміжний між темно-синім та фіолетовим). Такого кольору неможливо було досягнути натуральними барвниками. Зате сині нитки можна було придбати на базарах Гадяча. Сьогодні такі сорочки знавці давнього одягу називають гадяцькими. Однак колись їх знали за зовсім іншою назвою. «Жидівки» – саме так називали сорочки із синіми орнаментами. Барвники індиго з Індії привозили єврейські купці. Саме тому жителі Гадяччини почали називати свої сорочки «жидівками», а нитки – «жидівськими». Сорочка-«жидівка» була характерною для сіл Лисівка, Плішивець, Броварки, Вельбівка, Хитці, Книшівка. Сорочка-«жидівка» була лише жіночою. Така вишивка поєднує рослинні та геометричні орнаменти.

В одній сорочці може поєднуватися до десяти різних технік: вирізування, або листва, або низинка, протяганка, набирування, «пухлики», лічильна гладь (лиштва), настилування. Зате немає жодної, яка була б вишита хрестиком.

Кожен елемент українського традиційного вбрання має свою назву.

* Переглянути кілька епізодів проєкту «Спадок». Бажано обрати серію про ті регіони, звідки родом учасники(ці). Для пошуку відеоматеріалу достатньо чітко сформулювати запит в ютубі: назва проєкту та назва області. Наприклад, [«Спадок Київська область»](#).

ЗАВДАННЯ

Назвати сім різних елементів українського традиційного одягу, які учасники(ці) запам'ятали з переглянутих відео, та сформулювати на ватмані вишивану карту України, користуючись [матеріалами](#).

ЗАВЕРШЕННЯ КВЕСТУ

Перші вузликові ляльки, так інколи ще називають мотанки, з'явилися приблизно п'ять тисяч років тому. Мотанка – символ добра та добробуту, символ надії на краще та сильний сакральний предмет. І зовсім не має значення, чи створилася лялька нашвидкуруч для забавки дитині, чи як важливий оберіг або подарунок до свята.

Сама назва ляльки – «мотанка» – походить від слова «мотати», а на вигляд вона схожа на фігурку людини, як правило, жіночу або дитячу, виготовлену зі шматків тканини. Частини тіла такої ляльки з'єднувалися вузликами. Кожна така лялька була та й лишаються унікальним витвором майстра. Звісно у давні часи лялька-мотанка виконувала важливу функцію оберега та талісмана для родини. Інколи для позначення ляльки використовується поняття «кукла» або «лялька-царівна». З історичних джерел відомо, що перші прототипи мотанок на території України з'явилися на стоянці в Чернігівській області.

* Діти разом з педагогом створюють з клаптиків тканини невеличку ляльку-мотанку на згадку про вдало пройдений квест.

Покроковість виконання:

1. По центру більшого квадратного клаптика тканини покласти шматочок вати або серветки, затиснути його так, щоб утворилася голова. Червоною ниткою закріпити «голову» ляльки на шиї та сформувати хрест замість обличчя.
2. Другий, прямокутний, клаптик тканини скрутити в трубочку – майбутні руки, помістити під «спідничку» ляльки та закріпити на грудях ниткою через тулуб майбутньої іграшки.

До теоретичної частини виготовлення ляльки-мотанки додаємо [відеоурок](#) виготовлення схожого типу іграшки.

Підсумковий коментар:

Наша Україна має давні традиції, героїчну історію, унікальну культуру. Ми повинні це цінувати, передавати наступним поколінням. І де б ви не були, пам'ятайте, що найцінніше у світі – Батьківщина.

Історичний квест

Назва активності		Історичний урок-квест «Шляхами князів і королів»	
Цілі		Вивчити основні віхи історії Галицько-Волинської держави. Визначати роль особистості в історичному процесі, виховувати повагу до історичного минулого	
Результат		Ознайомлення з історичними особливостями регіону	
Ресурси		Організація простору: для проведення квесту необхідно достатньо вільного простору. Роздатковий матеріал та обладнання: ■ карта у формі пазла; ■ монети-цукерки.	
Час	Алгоритм проведення		Простір для нотаток
 180 хв	На кожній станції після успішного виконання завдання діти отримують як нагороду частину карти, а після закінчення проходження квесту дізнаються, де схований скарб. Скарбом можуть бути монети-цукерки, які учасники(ці) потім розділять між собою. Кожна станція має теоретичну частину, яка дозволить більше дізнатися про минуле Галицько-Волинської держави. Станція 1. Ойкумена Ведучий(а) розповідає учасникам(цям) про землі Галичини та Волині й передумови, які сприяли їх об'єднанню в Галицько-Волинське князівство. Завдання 1) Позначте територію, яка в 1141 р. увійшла до складу Галицького князівства: а) Звенигородська земля; б) Холмська земля; в) Перемишльська земля; г) Волинська земля; д) Тереховлянська земля. 2) Назвіть столицю Галицького князівства. 3) Який правитель дбав і розвивав культуру в Галицькому князівстві? Нагорода – фрагмент карти #1. Станція 2. Корона Данила Ведучий(а) робить вступну частину на 10 хвилин про життя Данила Романовича та його боротьбу за батьківську спадщину, а також розповідає про його роль у європейській політиці та коронування. Завдання Дайте відповіді на питання: ■ Коли відбулася коронація Данила Романовича? ■ Чи був Данило Романович королем всієї Русі чи лише Галицько-Волинських земель. Нагорода – фрагмент карти #2.		

Станція 3. Сакральна архітектура

Діти змінюють локацію. Найкраще зупинитися біля храму або в музеї. Також можна показати зображення збережених княжих храмів Галичини та Волині.

Храми – центри освіти, книжництва та тогочасної культури.

Ведучий(а) говорить про важливість збереження архітектури, яка дійшла до нас з княжих часів; розпитує, чи відвідували діти кам'яні храми та що найбільше їх вразило; пояснює унікальність архітектурного оздоблення та демонструє схожі риси з європейською архітектурою.

Не випадково ведучий(а) акцентує на храмах, адже біля них, як правило, розташовувалися палаци князів, але, на жаль, вони не збереглися, оскільки зазвичай будувалися з дерева.

Перегляд [відео](#) про єдиний збережений з княжих часів храм святого Пантелеймона (1194 р.).

Завдання

Дайте відповіді на питання:

- Як називалася майстерня для переписування та оздоблення книг? (скрипторій).
- Чому храми Галицько-Волинської держави дуже схожі на візантійські церкви?

Нагорода – фрагмент карти #3.

Станція 4. Коли говорять літописи

Ведучий(а) розповідає про найдавніші тогочасні писемні джерела. Діти називають, які саме вони знають.

Завдання

Дайте відповіді на питання:

- Якого галицького князя у творі названо Осмомислом? (Ярослава Володимировича)
- Як називається основне писемне джерело, що розповідає про історію Галицько-Волинського князівства?

Нагорода – фрагмент карти #4.

Станція 5. Портрети князів

Ведучий(а) розповідає про літописні згадки, описи й порівняння правителів – Володимирка Володаревича, Ярослава Володимировича, Романа Мстиславовича та Данила Романовича. Показує їхні відтворені [портрети](#).

Завдання

Встановіть відповідність між портретами та їх описами, а також визначте, у якій послідовності правили ці князі.

1. «Був він самодержцем усієї Руської землі... кидався був на поганих як той лев... і переходив в землю їх, як той орел, а хоробрий був, як той тур, бо він ревно наслідував предка свого Мономаха». (Роман Мстиславович)
2. «Високо сидиш ти на своїм золотокованім престолі, підперши гори угорські своїми залізними полками, заступивши королю дорогу, зачинивши ворота на Дунаї». (Ярослав Осмомисл)

3. «Сей же король був князем добрим, хоробрим і мудрим, який спорудив городи многі, і церкви поставив... та братолюбством він світився, був із братом своїм Васильком». (Данило)

Нагорода – фрагмент карти #5.

Завершення квесту – з'єднання фрагментів карти та пошук скарбу.

Теоретична частина квесту

Станція 1. Ойкумена

Ойкумена – заселена частина земної кулі. У XII ст. Русь поділилася на окремі князівства. На заході в 1141 р. землі Теревовлянського, Звенигородського та Перемишльського князівств об'єднав у Галицьке князівство зі столицею в Галичі князь Володимирко Володаревич. Роман Мстиславич (1170–1205) у 1199 р. об'єднав Володимирське князівство з Галицьким, у результаті з'явилося нове державне об'єднання – [Галицько-Волинське князівство](#). Також він зумів підпорядкувати непокірні боярські угруповання в м. Галичі, здобув собі славу успішними походами на половців і литовських князів та утвердився на київському престолі.

Станція 2. Корона Данила

Одна з найвідоміших і водночас найбільш знакових постатей середньовічної історії Русі – князь Галицький, Волинський, Великий князь Київський, а від 1253 р. – король Русі Данило Романович. Данило продовжив справу свого великого батька, розбудував князівство. Вів активну зовнішню політику та зумів об'єднати під своєю владою значну частину українських земель. Розширив територію до Любліна і Перемишля на заході, Мукачевого та Чернівців – на півдні. При ньому міжусобиці практично закінчилися, а напади поляків, угорців, литовців і половців поступово відійшли в минуле.

За Данила Романовича були побудовані такі міста, як Холм, Львів, Кременець, Данилів, Стіжок, відновлений Дорогочин. Після Батієвої навали князь став данником Орди, але намагався проводити власну політику та відстояти незалежність Русі, а також сформувати європейську коаліцію, щоб стримати і відбити монгольську навалу.

У той час Папа Римський Інокентій IV виношував ідею антитатарського хрестового походу, до якого прагнув долучити низку європейських країн. Тому звернув увагу на Галицько-Волинську державу, територія якої була однією з найбільших у Європі.

Традиційно вважається, що і Данило Галицький прийняв корону (після двох відмов) через необхідність боротьби з татарами. Посланець Інокентія IV абат Опізо в 1253 р. привіз до Дорогочина королівські клейноди – [корону](#), скіпетр і королівську печатку.

Важливим наслідком коронації стало надбання рівних прав з іншими коронованими особами Європи. Король не міг бути нічийим васалом, а в разі нападу на його державу інші королі мали надати йому допомогу. Данило Романович отримав титул короля Русі.

Утім, королівська корона не принесла бажаного: ніхто не відгукнувся на заклики Папи про хрестовий похід. Усе це призвело до охолодження відносин з Римом.

Проте ще пів століття потому правителі Галицько-Волинської держави титулювали себе королями Русі.

Станція 3. Сакральна архітектура

У культурному житті Галицько-Волинської держави значну роль відігравала церква. При храмах існували центри освіти та книжництва.

Писемність поширювалася не тільки серед знаті, але й простих людей, про що свідчать численні знахідки берестяних грамот.

Споруди княжих часів у великих містах (Галич, Перемишль, Звенигород) зводилися з білого каменю, церкви були романо-візантійського стилю, прикрашені архітектурним орнаментом. Найбільшим храмом XII ст. був Успенський собор у Галичі. Єдиним збереженим є храм святого Пантелеймона (1194 р.) поблизу Галича.

Залишки храмів Галицько-Волинського князівства разом із записами літопису дають змогу стверджувати, що на західноруських землях залишалися міцними традиції руської архітектури Київської доби, але відчувалися нові віяння західноєвропейських архітектурних стилів.

Отже, розвиток культури в Галицько-Волинському князівстві сприяв закріпленню історичних традицій Русі. Протягом багатьох століть ці традиції зберігалися в архітектурі, образотворчому мистецтві, літературі, у літописах та історичних творах. Проте водночас західноруські землі потрапили під культурний вплив Західної Європи, де галицько-волинські князі і знать шукали протидію агресії зі Сходу.

Станція 4. Коли говорять літописи

Основне історичне джерело періоду Галицько-Волинської держави – Галицько-Волинський літопис. Також є свідчення іноземних мандрівників, берестяні грамоти та збережені написи на стінах княжих храмів. Найбільше про культуру, освіту та релігію Галицько-Волинського князівства дбав князь Ярослав Володимирович Осмомисл.

Станція 5. Портрети князів

Князь Володимирко Володаревич (1104–1153)

Об'єднав у 1141 р. Перемишльську, Галицьку й Тереховлянську землі, а також ліквідоване ним удільне Звенигородське князівство в єдине Галицьке князівство зі столицею в Галичі. Розширив межі князівства, боровся проти Угорського королівства, успішно протистояв прагненню великих князів київських підкорити собі Галичину.

Князь Ярослав Володимирович (бл. 1130–1187)

Мав великий авторитет на Русі, розширив кордони Галичини аж до гирла Дністра й Угорщини, уклавши союзні договори з Угорщиною й Польщею. У «Слові о полку Ігоревім» названий Осмомислом (мудрим; тим, хто має «вісім мислів»).

Князь Роман Мстиславович (бл. 1152–1205)

Син великого князя київського Мстислава Ізяславича, галицько-волинський князь. Уславився переможними походами проти половців у 1197–1198, 1201 і 1204 рр. У 1199 р. встановив свою владу в Галичі, об'єднавши Галицьку й Волинську землі в єдине Галицько-Волинське князівство.

Брав активну участь у міжусобній боротьбі польських князів. У 1190 р. допоміг князеві Казимиру II Справедливому стати великим князем краківським.

У 1195–1196 рр. від Київської землі приєднав до Волині Болохівську волость (верхів'я річок Південний Буг і Случ).

У 1203 р. здійснив похід на Київ і захопив його. Протягом 3 травня 1203 – 19 червня 1205 рр. фактично був великим князем київським.

Став ініціатором проведення заходів, спрямованих на припинення дроблення Київської держави на окремі князівства (заходи «доброго порядку»). Зазнали невдачі внаслідок опору удільних князів.

Король Данило Романович (1201–1264)

У 1215 р. став князем у Володимирі на Волині.

У 1223 р. разом з іншими руськими князями брав участь у битві на Калці проти монголів. Був поранений у груди й відступив з поля битви. Об'єднавши Волинь, Данило передав її братові Васильку (1230 р.), а сам розпочав боротьбу за Галицьку землю. У 1238 р. вдалося взяти Галич. Розбив лицарів Добжинського ордену в битві під Дорогичином і повернув собі порубіжні з Мазовією землі Берестейщини. Того року підкорив Турівське князівство. У 1240 р. зайняв Київ, де не було князя, посадив там свого намісника – воєводу Дмитра.

У грудні 1240 р. воєвода Дмитро очолив оборону Києва від орд хана Батия – місто відстояти не вдалося.

У 1240-х рр. Данило на річці Угорці заснував місто Холм. Сюди, на західні кордони своєї держави, якомога далі від татар, він переніс столицю з Галича. На заклик Данила її заселили численні ремісники, будівничі, що тікали від татар, а також іноземці. Головною спорудою Холма стала велична й багато оздоблена церква Іоана Златоуста. Зводилися й інші храми – Кузьми та Дем'яна, пресвятої Богородиці.

17 серпня 1245 р. в битві під Ярославом війська Данила та його брата Василька розбили полки чернігівського князя Ростислава, галицьких бояр, угорців і поляків, що завершило майже 40-річну боротьбу за владу над Галицько-Волинським князівством. Ця битва була однією з найбільших в історії Русі XIII століття.

Підсумковий коментар:

Колись Олександр Довженко сказав: «Народ, що не знає своєї історії, є народ сліпців». Історію потрібно знати, тому що це не тільки наше минуле. Це – наше коріння. Чи можна дивитися в майбутнє, виховувати нове покоління без усвідомлення минулого? Звісно, ні. Хто не знає свого минулого, той не вартий майбутнього.

Заняття 1

Веселі музики

Назва активності		Знайомство	
Цілі		Розвиток основних музичних навичок, дослідження властивостей звуку на різноманітних ударних інструментах, імпровізація	
Результат		Активне залучення дітей до спілкування, музикування, імпровізований мініконцерт	
Ресурси		Використані ресурси: I Let Her Go Go; Elementary Arts Integration. Організація простору: мають бути створені можливості для слухання і відтворення звуків, облаштування мінісцени для виступів. Роздатковий матеріал та обладнання: ■ набір перкусійних інструментів; ■ ноутбук; ■ колонка.	
Час	Алгоритм проведення		Простір для нотаток
 50-60 хв	Формат: робота в групах, обговорення в колі. Процедура 1. Музичне вітання Діти стають у коло й повертаються обличчям одне до одного так, щоб утворилися пари (якщо дітей непарна кількість, то модератор(ка) також стає в коло, щоб усі учасники(ці) мали пару), і промовляють слова, виконуючи рухи: ■ Привіт, мій друже. Гей! Гей! (на «гей» діти ритмічно плескають одне одного в долоні). ■ Тепер бувай! (діти тримаються долонями й роблять півколо таким чином, щоб помінятися місцями) ■ Мене не забувай! (ритмічно плескають у долоні, на останньому складі «вай», підстрибують, повертаються на 180 градусів й утворюють нові пари). Рухи повторюються до тих пір, поки всі не привітаються одне з одним. На початку учасники(ці) співають повільно, поступово пришвидшуючи темп. 2. Гра «Вгадай звук» - Діти сидять спиною до модератора(ки). - Модератор(ка) почергово створює звуки на перкусійних інструментах. Діти на слух мають визначити, на що схожий звук, за можливості вгадують інструменти, від яких іде цей звук. - Діти повертаються до модератора(ки) обличчям, розглядають інструменти та обговорюють, чому вони звучать по-різному (з чого вони зроблені, наскільки вони товсті, що нагадують тощо). - Діти знайомляться з інструментами (модератор(ка) говорить правильну назву і дає спробувати відтворити звук дітям).		

е. Модератор(ка) задає ритмічний малюнок (на вибір), діти мають його відтворити:
<https://youtu.be/fsF7RUsGWO4>
<https://www.youtube.com/watch?v=GfzQpeQCePM>
Методичний коментар: можете розширити гру, щоб супроводжувати реп, вірші, пісні тощо.

3. Гра «Веселий оркестр»

а. Діти об'єднуються в групи, вигадують назву свого гурту й обирають пісню, до якої будуть створювати акомпанемент з наявних інструментів. На допомогу дітям можна запропонувати фонограми відомих пісень (враховуючи вік і музичні уподобання дітей):

[Мотиваційні українські пісні. Слава Україні! Героям Слава!](#)

[Веселі дитячі пісні](#)

[Kalush Orchestra «Stefania»](#)

б. Репетиція.

с. Мініконцерт новостворених «музичних гуртів».

Підсумковий коментар

Це чудовий захід для спільноти або створення команди, оскільки діти вчаться співпрацювати з іншими.

Заняття 2

Веселі музики

Назва активності		Вікторина	
Цілі		Розвиток основних музичних навичок, імпровізування	
Результат		Активне залучення дітей до спілкування, музикування, відчуття ритму	
Ресурси		Використані ресурси: Elementary Arts Integration. Організація простору: мають бути створені можливості для слухання і відтворення звуків, облаштування мінісцени для виступів. Роздатковий матеріал та обладнання: ■ набір перкусійних інструментів; ■ ноутбук; ■ колонка.	
Час	Алгоритм проведення		Простір для нотаток
 60 хв	Формат: робота в групах, обговорення в колі. Процедура 1. Гра «Веселі ручки та ніжки» (або «Веселі долоньки») Дітям необхідно відтворити різноманітні веселі мелодії: руками плескати в долоні, ногами – тупати на місці.		

Великі зображення – повільні рухи (можна під час вправи називати їх на протяжний склад «та»), маленькі зображення – швидкі рухи (можна вимовляти склад «ті»).

Нотки в лівому верхньому куті вказують на початок кожної мелодії.

2. Вправа «Ритмічний океан»

Діти обирають собі інструмент (серед наявних). Слухають ритмічний малюнок і відтворюють його.

3. Гра «Вгадай інструмент»

Діти прослуховують [музичні фрагменти](#) і вгадують інструменти, що звучали.

Потім модератор(ка) викладає інструменти, що є в наявності, перед дітьми. Діти об'єднуються в команди.

Виходить представник(ця) з кожної команди. Одна дитина відвертається від інструментів, інша відтворює звук на будь-якому інструменті. Дитина, яка відвернулася, має вгадати, який інструмент звучав.

Потім діти міняються ролями. Та дитина, що грала, буде вгадувати інструмент, який звучав.

Гра завершується, коли всі діти взяли участь.

4. Музична вікторина

Діти залишаються в командах. Обирають собі інструменти (бажано, щоб кількість інструментів і команд була рівнозначною).

Модератор(ка) вмикає на 30 с для однієї команди мелодію з відомого мультфільму, учасники(ці) цієї команди мають вгадати, з якого саме, якщо не можуть цього зробити, модератор(ка) вмикає ще на 30 с. Якщо ніхто не вгадав, то надається можливість вгадати іншій команді. До кінця мелодії команда створює шумовий акомпанемент.

Потім модератор(ка) вмикає наступний трек для іншої команди.

5. Ритмічна руханка (на вибір модератора й дітей):

<https://www.youtube.com/watch?v=ICyFLC7SKbg>

<https://www.youtube.com/watch?v=cbMwioBlzd4>

<https://www.youtube.com/watch?v=9krLNq6MqXg>

Підсумковий коментар

Музичні ігри – обов'язковий засіб розвитку основних музичних навичок і понять (наприклад, спів, такт, ритм), основа багатьох популярних підходів до викладання елементарної музики.

Музичні рухливі ігри включають тілесно-кінестетичний інтелект, коли учасники рухаються, і міжособистісний інтелект, коли вони взаємодіють з партнером або групою. Нарешті, внутрішньо-особистісний інтелект, коли музичні ігри дозволяють дітям дізнатися більше про себе, свої здібності та досвід.

Як визначити й проаналізувати стейкхолдерів

Додаток 7

Стейкхолдери (від англ. stakeholder) – зацікавлені й причетні сторони, тобто всі, хто може впливати на проблему чи ситуацію.

Аналіз стейкхолдерів – необхідний елемент вибору партнерів і визначення їхньої ролі в проєкті.

Алгоритм аналізу стейкхолдерів за допомогою інструмента «Мапа стейкхолдерів»:

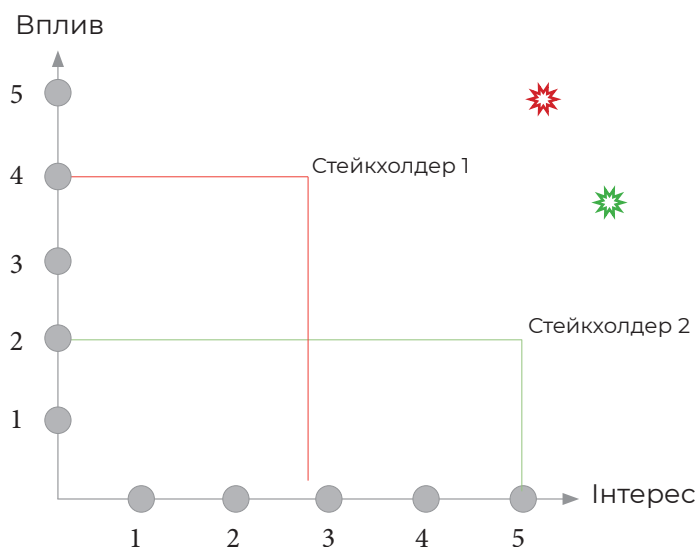
1. Виділити всі можливі сторони, зацікавлені в реалізації проєкту. У ході планування (мапування) проєкту в пригоді можуть стати такі питання:

- На кого позитивно вплинуть наслідки ініціативи?
- На кого негативно вплинуть наслідки ініціативи?
- Хто найбільш вразливий до впливу ініціативи?
- Хто її найсильніші прихильники?
- Хто має важливе значення для успіху ініціативи?
- Які потенційні проблеми можливі на етапі планування?
- Які потенційні проблеми можливі на етапі реалізації?

2. Визначити інтерес і вплив кожної зацікавленої сторони на процес реалізації проєкту за шкалою від 0 до 5 балів. Думку слід обґрунтувати (результати обговорень фіксуються в таблиці).

Стейкхолдери	Інтерес		Вплив	
	Бал	Обґрунтування	Бал	Обґрунтування

3. Перенести дані в схему «Аналіз зацікавлених сторін»: горизонтальна вісь позначає інтерес зацікавленої сторони, вертикальна – її вплив на процес. Зацікавлену сторону слід позначити в точці перетину інтересу та впливу.

4. Зірочкою на схемі позначити бажану позицію з максимальним інтересом і впливом зацікавленої сторони.

5. Визначити ефективні стратегії взаємодії із зацікавленими сторонами та конкретні дії для їх досягнення. Це завдання можна виконати з використанням таблиці «Ефективні стратегії взаємодії із зацікавленими сторонами».

№	Зацікавлена сторона	Ефективна стратегія	Конкретна діяльність
1			
2			
...			

Рекомендовані стратегії поведінки:

- з (не)впливовими стейкхолдерами, які, ймовірно, підтримають ініціативу, – залучення, перетворення на партнерів чи групу підтримки;
- із впливовими стейкхолдерами, які можуть перешкоджати ініціативі, – пояснення переваг, пошук важелів нейтралізації негативного впливу;
- з невливовими стейкхолдерами, які можуть перешкоджати ініціативі, – ігнорування або періодичне інформування про позитивні досягнення й результати, щоб зменшити вплив на громадську думку;
- із впливовими стейкхолдерами, які залишатимуться нейтральними, – інформування, пояснення переваг, з часом залучення до ініціативи, перетворення на партнерів чи групу підтримки;
- з невливовими стейкхолдерами, які залишатимуться нейтральними, – ігнорування або поступове перетворення на групу підтримки.

Джерела:

1. Інтерактивна мапа стейкхолдерів (зацікавлених сторін). URL:

<https://business.diaa.gov.ua/handbook/sustainable-solutions/interaktivna-mapa-stejkholderiv-zacikavlenih-storin>

2. Стейкхолдери: що таке і чому важливі. URL: <https://smartik.kiev.ua/stejkholderi-shcho-take-i-chomu-vazhlyvi/>

3. Заняття 3. Реалізація молодіжних партисипативних проєктів із залученням

місцевої громади. Ми можемо більше. URL: https://austausch.org/files/DRA/Publikationen/Mehr%20bewegen/MB_Methodenbuch_UA.pdf

Видано за кошти міжнародної технічної допомоги. Продаж заборонено.

Видання здійснено за підтримки Швейцарії
в рамках впровадження Швейцарсько-українського проєкту DECIDE –
«Децентралізація для розвитку демократичної освіти» (www.decide.in.ua).